«... statul este acea asociere umană care își arogă
(cu succes) dreptul de a avea,
în granițele unui anumit teritoriu /... /,
monopolul asupra *constrîngerii fizice legitime*.»

«Instrumentul specific al *constrîngerii legitime*,
aflat ca atare în mîinile grupărilor umane
este ceea ce determină particularitățile tuturor problemelor etice ale politicii.»

«... toate activitățile etic orientate
pot fi puse sub semnul a două precepte fundamental diferite
din punct de vedere etic și, indiscutabil, contrare:
ele pot fi orientate după
o *„etică a convingerilor"* sau după o *„etică a responsabilității"*.»

ISBN 973-9053-10-6
134 lei

Max Weber

Politica, o vocație și o profesie

CUVÎNT ÎNAINTE

Ideile scrierii de faţă au fost prezentate sub forma unei comunicări orale, în iarna revoluţiei din 1919, la iniţiativa Uniunii studenţeşti libere din München şi poartă, de aceea, amprenta nemijlocită a cuvîntului rostit. Conferinţa, asemeni *Ştiinţei ca vocaţie*, face parte dintr-un ciclu care a fost continuat de mai mulţi oratori şi care avea drept scop să slujească ca îndreptar, în diferite domenii de activitate bazate pe munca intelectuală, tinerilor de curînd demobilizaţi şi profund marcaţi de experienţa războiului şi perioadei postbelice. Conferenţiarul şi-a completat expunerea ulterior, în vederea publicării, şi ea a apărut în forma de faţă pentru prima oară în vara lui 1919.

Heidelberg, august 1926
Marianne Weber

Prelegerea pe care, la cererea dvs., urmează să o ţin, vă va dezamăgi, fără doar şi poate, în mai multe privinţe. Într-un discurs despre vocaţia politică şi profesia de om politic, despre politică deci, vă aşteptaţi, desigur, chiar şi fără voia dvs., să se ia poziţie în problemele ce sînt astăzi la ordinea zilei. Dar acest lucru se va face într-o manieră pur formală, şi numai la sfîrşit, atunci cînd va fi vorba despre însemnătatea comportamentului politic în cadrul conduitei de viaţă în genere. În rest, vor trebui excluse din conferinţa de astăzi întrebări ca: *ce fel de politică* să faci, *ce conţinut* să dai comportamentului tău politic, căci aceste chestiuni nu au nimic de-a face cu problematica noastră generală, cu întrebarea: ce este şi ce poate să însemne politica, privită ca vocaţie sau profesie. Şi acestea fiind zise, să trecem la subiect!

Ce înţelegem noi prin politică? Noţiunea este extrem de largă, înglobează orice fel de activitate de *conducere* autonomă. Se vorbeşte de politica bancară a devizelor, de politica sconturilor băncii Reich-ului, de politica unui sindicat în grevă; se poate vorbi de politica şcolară a unui oraş sau a unei comune, de politica unei asociaţii, respectiv a comitetului ei de conducere, ba chiar, pînă la urmă, de politica unei femei înţelepte care ştie să-şi conducă bărbatul. Bineînţeles că nu o noţiune atît de vastă va fi obiectul consideraţiilor noastre din această seară. Vrem să ne referim doar la conducerea sau influenţarea conducerii unei *uniuni politice*, respectiv, în ziua de astăzi, a unui *stat*.

Dar ce înseamnă o „uniune politică"? Ce este un „stat"? Nici acesta nu poate fi definit, din punct de vedere sociologic, pornind exclusiv de la conţinutul activităţilor sale. Căci nu există aproape nici un fel de atribuţie pe care să nu şi-o fi arogat vreodată o uniune politică şi, pe de altă parte, nu există nici

atribuţii despre care să putem afirma cu certitudine că ar fi fost întotdeauna, în totalitate şi *în exclusivitate* prerogative ale acelor uniuni pe care astăzi le numim state sau care au fost cîndva precursorii istorici ai statului modern. Pînă la urmă, statul modern nu poate fi definit sociologic decît printr-un anume instrument ce-i este propriu şi care constituie o prerogativă a sa şi a tuturor uniunilor politice: *constrîngerea fizică*. „Orice stat se întemeiază pe constrîngere" a spus cîndva Troţkii[1], la Brest-Litovsk. Şi asta este realitatea. Dacă ar fi existat doar uniuni politice cărora constrîngerea, ca instrument, să le fi fost necunoscută, însăşi noţiunea de stat ar fi dispărut, căci s-ar fi instalat, fără îndoială, ceea ce se numeşte, în sensul cel mai propriu al cuvîntului, „anarhie". Constrîngerea nu constituie, desigur, instrumentul normal sau unicul instrument al statului – nici vorbă –, dar constituie instrumentul său specific. Şi, îndeosebi în zilele noastre, relaţia dintre stat şi constrîngere este deosebit de intimă. În trecut, diferitele uniuni politice – începînd cu cele tribale – au cunoscut ca instrument normal constrîngerea fizică. Astăzi însă, va trebui să spunem că statul este acea asociere umană care îşi arogă (cu succes) dreptul de a avea, în graniţele unui anumit teritoriu – şi acest „teritoriu" face parte din caracteristicile sale –, *monopolul asupra constrîngerii fizice legitime*. Căci în prezent, specific este faptul că tuturor uniunilor celorlalte, precum şi persoanelor individuale, dreptul de a recurge la constrîngerea fizică le este acordat numai în măsura în care statul le cedează acest drept, statul constituind unica sursă a „dreptului" la exercitarea constrîngerii. A face „politică" înseamnă, deci, pentru noi a te strădui să participi la putere sau a te strădui să influenţezi împărţirea puterii, fie între state, fie, în cadrul unui stat, între grupările de oameni pe care acesta le înglobează.

Orice mecanism de conducere ce presupune o neîntreruptă administrare trebuie, pe de o parte, să orienteze oamenii spre o atitudine de supunere faţă de cei ce se pretind a fi exponenţii legitimi ai puterii şi, pe de altă parte, să dispună efectiv, tocmai în virtutea acestei supuneri, de instrumentele necesare exercitării constrîngerii fizice, respectiv, de personalul administrativ şi de mijloacele efective de administrare.

În fond, toate acestea sînt în consonanţă şi cu vorbirea curentă. Cînd despre o problemă se spune că este o problemă „politică", despre un ministru sau funcţionar că este „om politic", despre o decizie că este „politic" condiţionată, se subînţelege întotdeauna că interese legate de împărţirea puterii, de menţinerea sau transferul puterii, sînt hotărîtoare în soluţionarea acelei probleme,

1 Troţkii, Lev (Leib Branstein) – bolşevic, a condus alături de Lenin revoluţia din 1917 în Rusia, a creat Armata Roşie, s-a opus lui Stalin, a trăit în exil în Mexic, unde a fost asasinat din ordinul lui Stalin (n.trad.)

ori determină acea decizie, ori definesc sfera de activitate a acelui om. Cine face politică, aspiră la putere, fie la putere ca mijloc în slujba altor ţeluri (de natură ideală sau egoistă), fie la putere „de dragul puterii", de dragul plăcerii pe care o dă prestigiul social.

Statul constituie, asemeni uniunilor politice care l-au precedat în istorie, un raport de *dominare* a oamenilor de către oameni, bazat pe instrumentul exercitării legitime (mai bine zis: considerate legitime) a constrîngerii. Pentru ca statul să existe, trebuie aşadar ca cei dominaţi să se supună autorităţii celor ce se pretind a fi, la un moment dat dominatorii. Cînd şi de ce fac oamenii acest lucru? Care sînt justificările interioare şi care instrumentele exterioare pe care se bazează această dominaţie?

Justificări interioare, respectiv: temeiuri ale *legitimităţii* unei dominaţii – ca să începem cu acestea – există, în principiu, trei. Există, în primul rînd, autoritatea eternului „de altă dată", a *datinii* consfinţite ca fiind calea cea bună prin însăşi imemoriala vechime a practicării sale şi prin deprinderea pe care aceasta a creat-o. Este vorba aici de o dominaţie „tradiţională", aşa cum au exercitat-o patriarhii şi principii domnitori de viţă veche. Există, apoi, autoritatea dată de nepbişnuitul har al unei persoane (harisma), adică de înzestrarea sa strict personală şi de încrederea celorlalţi în calităţile sale, în clarviziunea, eroismul sau talentele sale de conducător. Aceasta este dominaţia „harismatică", exercitată de profet sau – în domeniul politicului – de conducătorul de oşti sau domnitorul ales, respectiv, de marele demagog şi şef de partid. Şi, în fine, există dominaţia în virtutea „legalităţii", în virtutea credinţei în valabilitatea unui statut legal şi a unei „competenţe" efective, întemeiate pe reguli raţional elaborate, aşadar o dominaţie bazată pe o atitudine de supunere în îndeplinirea îndatoririlor legale. Aceasta este dominaţia exercitată de „omul de stat" modern şi de toţi acei exponenţi ai puterii ce i se aseamănă. Se înţelege de la sine că, în realitate, atitudinea de supunere a oamenilor este determinată de motivaţii puternice, legate de temeri sau speranţe – teama de răzbunare a puterilor magice sau a deţinătorilor puterii, speranţa într-o răsplată pe lumea cealaltă sau pe lumea aceasta –, precum şi de interese de tot felul. Despre toate acestea vom vorbi în continuare. Dar, dacă îţi pui problema temeiurilor „legitimităţii" acestei obedienţe, atunci ajungi negreşit la aceste trei tipuri „pure". Şi aceste tipuri de legitimitate, alături de temeiurile lor interioare, sînt de o importanţă capitală pentru structura formei de dominaţie. Tipurile pure se întîlnesc, desigur, foarte rar în realitate. Dar nu putem, în conferinţa noastră de astăzi, să analizăm în profunzime variantele lor extrem de complicate, tranziţiile şi combinaţiile lor. Acestea sînt probleme ce ţin de „teoria generală a statului". Pe noi ne interesează aici, înainte de toate, cel de-al doilea tip de

dominaţie: dominaţia în virtutea devotamentului supuşilor faţă de „harisma" strict personală a „conducătorului". Căci aici îşi are rădăcinile ideea de vocaţie politică, în forma sa cea mai pregnantă. Devotamentul oamenilor faţă de harisma profetului sau a conducătorului de oşti sau a marelui demagog din adunările publice sau parlament demonstrează faptul că acesta trece drept o persoană „chemată" să-i conducă, o persoană cu „vocaţie" de conducător, oamenii supunîndu-i-se nu în virtutea datinii sau legilor, ci în virtutea credinţei în persoana lui. El însuşi trăieşte, de fapt, pentru cauza lui, „îşi vede de opera sa", dacă este mai mult decît un parvenit obtuz al momentului. Şi totuşi, persoana sa şi calităţile pe care le are inspiră încredere adepţilor săi: discipoli, descendenţi sau aderenţi politici. În cazul celor două feluri de personaje istorice de mare importanţă: magii şi profeţii, pe de o parte, şi conducătorii de oşti, haiducii, condotierii, pe de altă parte, se vădeşte tipul conducătorului din toate timpurile şi locurile. Occidentului îi este propriu însă un tip de conducător care ne este mai familiar: mai întîi, conducătorul politic în persoana „demagogului" independent, apărut în contextul oraşului-stat specific civilizaţiei apusene, îndeosebi mediteraneene, şi apoi şeful de partid parlamentar, din contextul, de asemenea prin excelenţă apusean, al statului de drept.

Aceşti politicieni „prin vocaţie", în sensul cel mai strict al cuvîntului, nu sînt însă, firește, singurele elemente de mare importanţă în angrenajul luptelor politice pentru putere. De o importanţă decisivă sînt mai degrabă mijloacele ce le stau la dispoziţie. Cum încep să se afirme forţele politice dominante? Problema aceasta se pune pentru toate tipurile de dominaţie: pentru cea tradiţională, ca şi pentru cea de drept sau cea harismatică.

Corpul administrativ, care constituie, ca în cazul unei întreprinderi economice, aspectul exterior al mecanismului de dominaţie, nu este, desigur, supus deţinătorilor puterii numai în virtutea acestor imagini ale legitimităţii despre care tocmai am vorbit. Aici intervin alte două instrumente, care apelează la interesul personal: răsplata materială şi statutul social. Feuda vasalilor, veniturile funcţionarilor patrimoniali, salariul funcţionarilor de stat moderni, respectiv onoarea cavalerească, privilegiile de castă, cinstea de a fi înalt funcţionar constituie tot atîtea forme de răsplată, iar teama de a le pierde constituie temeiul ultim şi decisiv al solidarităţii corpului administrativ cu deţinătorul puterii. Chiar în cazul conducerii harismatice, formele acestea de răsplată funcţionează: onoarea oşteanului şi partea lui de pradă, acele „spoils"[2]; posibilitatea de a-i exploata pe supuşi ca deţinător al monopolului asupra administraţiei; profiturile politic condiţionate; premiile de vanitate pentru aderenţii demagogului.

2 *Spoils* înseamnă pradă de război, trofeu, dar şi premiu (n. trad.)

Pentru menţinerea unei dominaţii bazate pe constrîngere sînt necesare şi anumite mijloace materiale exterioare, întocmai ca în cazul întreprinderilor economice. Orînduirile de stat se pot clasifica după principiul pe care se bazează din acest punct de vedere: mijloacele de administrare pot fi proprietatea acelei categorii de oameni – funcţionari sau alte categorii –, pe a căror obedienţă deţinătorul puterii poate conta – mijloacele acestea putînd fi bani, clădiri, armament, automobile, cai sau orice altceva – sau, dimpotrivă, personalul administrativ poate fi „separat" de mijloacele de administrare, în acelaşi sens în care astăzi, în cadrul întreprinderii capitaliste, angajaţii şi proletarii sînt „separaţi" de mijloacele de producţie. Se poate deci întîmpla ca deţinătorul puterii să aibă administraţia în regie proprie, organizată de el şi deservită de slujitori ai lui sau de funcţionari angajaţi de el sau de favoriţii lui şi oamenii lui de încredere, aceştia nefiind proprietarii, posesorii de drept ai mijloacelor materiale şi administrative, ci fiind aduşi în administraţie de către stăpîn. Sau se poate întîmpla contrarul. Această distincţie poate fi urmărită în toate organizările administrative ale trecutului.

O uniune politică în care mijloacele materiale de administrare se află, parţial sau total, în stăpînirea unui personal administrativ dependent de stăpîn, o vom numi o uniune articulată după o „ierarhie a stărilor". Vasalul, de pildă, în cadrul formaţiunii politice feudale, făcea faţă prin propriile lui mijloace cheltuielilor administraţiei şi justiţiei pe teritoriul feudei sale, se echipa şi se aproviziona singur pentru război, iar vasalii subordonaţi lui făceau la fel. Această situaţie avea, firește, anumite consecinţe asupra puterii suzeranului, putere ce se baza numai pe legămîntul de credinţă al vasalului şi pe faptul că dreptul de a stăpîni feuda şi rangul social al vasalului erau „legitimate" de suzeran.

Dar în toate structurile politice, chiar în cele mai timpurii, găsim şi o regie personală a stăpînului. Prin oameni ce depind de el personal – sclavi, slujitori, servitori ai casei, „favoriţi" personali, beneficiari ai unor tainuri în bani sau în natură oferite din rezervele sale –, stăpînul încearcă să ţină în propria sa mînă administraţia, făcînd faţă cheltuielilor administrative prin propriile sale mijloace, din veniturile proprietăţilor sale, creînd o armată dependentă de el, echipată şi aprovizionată din hambarele, magaziile şi arsenalele sale. În timp ce în unitatea bazată pe „ierarhia stărilor", stăpînul domneşte cu ajutorul unei „aristocraţii" de sine stătătoare, împărţindu-şi, deci, puterea cu aceasta, aici el se sprijină fie pe oamenii casei, fie pe plebei, pe categorii sociale lipsite de avere sau rang, în întregime dependente material de el, neavînd nici un fel de putere a lor proprie prin care să-l poată concura. Toate formele de dominaţie patriarhală sau patrimonială, stăpînirea despotică a sultanilor, orînduirile de stat birocratice aparţin acestui ultim tip. Şi trebuie subliniat faptul că orîndui-

rile de stat birocratice, cu toată structura lor raţională caracteristică statului modern, aparţin şi ele – şi mai ales ele – acestui tip.

Pretutindeni, dezvoltarea statului modern începe prin aceea că este pusă la cale, de către principe, o expropriere a celorlalţi deţinători „privaţi" ai puterii administrative: proprietari de mijloace administrative sau forţe militare, de fonduri financiare sau de orice alte bunuri avînd o utilitate politică. Întregul proces prezintă un paralelism perfect cu dezvoltarea întreprinderii capitaliste prin exproprierea treptată a producătorilor autonomi. La sfîrşit, vedem că, într-adevăr, în statul modern, gestiunea asupra întregului aparat politic se concentrează într-un singur vîrf, nici un funcţionar nemaiavînd în proprietatea sa personală fondurile de care dispune sau clădirile, materialele, instrumentele ori armele pe care le administrează. În „statul" de astăzi este realizată, aşadar, pe deplin – şi acest lucru este esenţial –, „separarea" personalului administrativ, a funcţionarilor şi lucrătorilor din administraţie, de mijloacele efective de administrare. Şi aici intervine etapa cea mai nouă a dezvoltării statului modern: sub ochii noştri, se încearcă exproprierea acestor expropriatori ai instrumentelor politice şi totodată ai puterii politice. Acest lucru l-a obţinut revoluţia[3], cel puţin în măsura în care în locul vechilor domnitori au apărut conducători care, prin uzurpare sau alegeri, au obţinut puterea de a dispune de personalul politic şi de mijloacele materiale ale administraţiei şi care îşi revendică legitimitatea – indiferent cu ce drept – de la voinţa celor dominaţi. Este însă o altă problemă dacă ei, pe baza acestui succes – cel puţin aparent –, pot nutri într-adevăr speranţa că ar putea realiza şi exproprierea întreprinderilor economice capitaliste, a căror conducere, în ciuda multor analogii, este dictată totuşi de cu totul alte legi decît cea a administraţiei politice. În această problemă nu vom lua astăzi nici o atitudine. Vom face doar o afirmaţie importantă pe plan *conceptual* pentru consideraţiile noastre de astăzi, şi anume că statul modern este o unitate de dominaţie instituţionalizată, care încearcă – şi reuşeşte – în cadrul unui anumit teritoriu, să monopolizeze, ca instrument al dominaţiei, constrîngerea fizică legitimă, concentrînd în acest scop mijloacele materiale ale administraţiei în mîinile unui conducător, privîndu-i în acest scop pe toţi funcţionarii autocraţi, „cu stare", de drepturile lor anterioare asupra acestor mijloace şi aşezîndu-l în locul lor, în fruntea ierarhiei, pe acest conducător.

În cursul acestui proces de expropriere politică ce s-a derulat în toate ţările pămîntului – cu mai mult sau mai puţin succes –, au apărut, la început în slujba principilor, primele categorii de „politicieni cu chemare", de data asta în alt sens, în sensul de „politicieni profesionişti", căci aceşti oameni nu voiau să devină ei înşişi stăpîni, precum conducătorul harismatic, ci să intre în serviciul

3 Autorul se referă la revoluţia germană din 1918 (n. trad.)

stăpînilor politici. Stînd la dispoziţia principilor în luptele lor politice, ei şi-au făcut din îndrumarea politicii acestora un mod de a-şi cîştiga existenţa materială, pe de o parte, şi un mod de a da conţinut existenţei lor spirituale, pe de altă parte. Şi iarăşi: numai în Occident găsim acest fel de politicieni profesionişti, şi nu numai în serviciul principilor, ci şi al altor puteri. În trecut ei au fost principalul instrument de expropriere politică folosit de aceste puteri.

Fără a intra în amănunte, să încercăm să ne facem o idee foarte clară, din toate punctele de vedere, despre situaţia acestor „politicieni profesionişti". Se poate face „politică", adică: se poate exercita o influenţă asupra împărţirii puterii între diferitele formaţiuni politice, fie ca „politician de ocazie", fie avînd ca ocupaţie principală sau secundară politica, exact aşa cum se întîmplă în cazul ocupaţiilor economice.

„Politicieni de ocazie" sîntem cu toţii cînd ne punem buletinul de vot în urnă sau cînd ne manifestăm voinţa politică în vreun alt fel: aplaudînd sau protestînd la o adunare „politică", ţinînd un discurs „politic" ş.a.m.d. – şi în cazul multor oameni, legătura cu politica se mărgineşte la atît. „Politicieni ca ocupaţie secundară" sînt astăzi, de pildă, toţi oamenii de încredere sau membrii conducerii unor partide politice, care-şi exercită aceste funcţii – cum se întîmplă de regulă – numai în caz de nevoie, şi nu „trăiesc" nici material, nici spiritual, în primul rînd de pe urma acestei ocupaţii. În aceeaşi situaţie sînt şi acei membrii ai consiliului de stat şi ai altor consilii, care-şi exercită funcţia numai la cerere. Şi tot aşa fac o foarte mare parte a parlamentarilor noştri, care se ocupă de politică numai în perioada sesiunilor. În trecut, găseam astfel de oameni numai printre „cei cu stare", adică printre posesorii de drept ai mijloacelor materiale militare sau de mare importanţă pentru administraţie sau printre cei cu privilegii date de domnitori. Marea lor majoritate era departe de a-şi consacra – în întregime sau în mare parte sau mai mult decît ocazional – viaţa politicii. Ei îşi foloseau mai degrabă privilegiile în interesul obţinerii unor rente sau chiar a unui profit personal şi erau activi politic, în slujba unităţii politice din care făceau parte, numai dacă superiorul lor sau egalii lor le-o cereau în mod special. Nu procedau altfel nici cei pe care principele îi lua ca ajutoare în lupta sa pentru crearea unui mecanism politic de care să dispună el personal. „Consilierii aulici" şi, cu mai mult timp în urmă, o mare parte a sfetnicilor din „Curia"[4] şi din alte corpuri de consilieri ai principilor se comportau astfel. Dar aceste ajutoare ocazionale, aceşti neprofesionişti, nu erau, desigur, de ajuns principelui. El a trebuit să-şi caute un personal în întregime şi în exclusivitate consacrat serviciului său, un personal profesionist, deci. De proveniența acestui personal depindea în foarte mare

4 *Curia* – administraţia pontificală a Bisericii catolice (n. trad.)

măsură întreaga structură a formaţiunii politice dinastice care lua astfel fiinţă şi tot de provenienţa acestui personal depindea, de fapt, întreaga fizionomie a civilizaţiei respective. Exact în aceeaşi situaţie se aflau şi uniunile politice ce se constituiau – dînd la o parte sau limitînd în mare măsură puterea principelui – în comunităţi „libere", libere nu în sensul eliberării de dominaţia prin constrîngere, ci în sensul înlăturării puterii principelui, putere legitimă în virtutea tradiţiei (şi în majoritatea cazurilor religios consfinţită), ca unică sursă a autorităţii. Sorgintea acestor comunităţi a fost, istoric vorbind, prin excelenţă în Occident, germenele lor fiind oraşul ca formaţiune politică, apărut ca atare pentru prima oară în cadrul civilizaţiei mediteraneene. Cum erau, în toate aceste cazuri, politicienii „profesionişti"?

Există două moduri de a-ţi face o profesie din politică: fie să trăieşti „pentru" politică fie, bunăoară, „din" politică. Aceste contrarii nu se exclud însă total. De regulă, se fac mai degrabă ambele lucruri deodată, cel puţin pe plan spiritual, dar de cele mai multe ori şi pe plan material. Cel ce trăieşte „pentru" politică, „trăieşte *lăuntric*" din asta, fie că o face din pura plăcere de a poseda puterea pe care o exercită, fie că îşi susţine echilibrul interior şi respectul de sine din conştienţa faptului că viaţa sa capătă sens fiind pusă în slujba unei „cauze". În această privinţă, a vieţii interioare, orice om serios care trăieşte pentru o cauză, trăieşte, desigur, şi *din* acea cauză. Distincţia făcută mai sus se referă, aşadar, mai degrabă la aspectul exterior al situaţiei, la aspectul economic. „Din" politică, din profesia de om politic, trăieşte cel ce caută să facă din aceasta o sursă permanentă de venituri, iar „pentru" politică, cel în cazul căruia nu poate fi vorba de aşa ceva. Pentru ca cineva, în acest sens economic, să poată trăi „pentru" politică, trebuie să fie îndeplinite – în cadrul unui regim bazat pe proprietatea privată – cîteva condiţii, dacă vreţi, foarte banale: omul respectiv trebuie, într-o situaţie normală, să fie independent de veniturile pe care politica i le-ar putea aduce. Adică, pur şi simplu: trebuie să aibă avere sau să aibă o situaţie care-i asigură venituri îndestulătoare. Aşa stau lucrurile într-o situaţie normală. În ce-i priveşte pe cei ce-şi urmează conducătorul de oşti, acestora le pasă la fel de puţin de situaţia economică normală ca şi celor ce-l urmează pe eroul revoluţionar al străzii. Ambii trăiesc din pradă, jaf, confiscări, rechiziţii, impuneri forţate, care, în esenţă, reprezintă toate acelaşi lucru. Dar acestea sînt, incontestabil, fenomene excepţionale. Într-o economie normală, numai proprietatea privată poate asigura condiţiile necesare unei atari situaţii. Şi nici proprietatea privată nu este încă suficientă: omul politic trebuie să fie şi „disponibil", în sensul că veniturile sale nu trebuie să presupună din partea lui un continuu efort, nu trebuie să-i absoarbă total sau în cea mai mare parte puterea de muncă şi capacităţile intelectuale. Disponibil în

acest sens este, desigur, rentierul, aşadar cel care dispune de venituri fără a fi nevoit să muncească. Acesta este cazul marelui senior din trecut, al marelui moşier şi al marelui aristocrat de astăzi, al celor ce trăiesc din rente funciare – în antichitate şi evul mediu din rente obţinute de pe urma sclavilor sau şerbilor –, din acţiuni sau din alte surse de venituri mai moderne. Nici muncitorul şi – ceea ce este foarte important de subliniat aici – nici întreprinzătorul, şi în special marele întreprinzător modern, nu sînt disponibili în acest sens. Căci întreprinzătorul – şi cel industrial mult mai mult decît cel agricol, dat fiind caracterul sezonier al agriculturii – este legat de întreprinderea sa şi nu poate fi disponibil. De regulă, îi este foarte greu să-şi găsească un înlocuitor, fie şi temporar. La fel şi cu medicul, de pildă. Cu cît mai bun şi mai solicitat este, cu atît mai puţină disponibilitate are pentru alte ocupaţii. Mai uşor îi este, din motive legate strict de natura activităţii sale, avocatului, care, printre altele şi din acest motiv, a jucat un rol mai mare, ba chiar preponderent, ca politician profesionist. Nu vom mai continua cu această cazuistică, ci vom trage cîteva concluzii.

Conducerea unui stat sau a unui partid de către oamenii care (în sensul economic al cuvîntului) trăiesc exclusiv pentru politică şi nu din politică, presupune necondiţionat o recrutare „plutocratică" a conducătorilor politici. Asta nu înseamnă neapărat că putem afirma şi contrarul: că în cazul unei atari conduceri plutocratice, pătura conducătoare nu trăieşte şi „din" politică, adică nu caută să-şi folosească dominaţia şi în interesele sale economice proprii. Nici vorbă. Nu a existat niciodată vreo pătură socială care să nu fi făcut aşa. Asta înseamnă doar că politicienii profesionişti de felul acesta nu sînt nevoiţi să obţină o remuneraţie pentru activitatea lor politică, spre deosebire de cei lipsiţi de mijloace, care trebuie neapărat să ia în considerare şi acest aspect. Pe de altă parte, nu putem spune nici că politicienii fără avere ar fi preocupaţi exclusiv sau, măcar, mai cu seamă de obţinerea unor venituri personale prin politică şi nu s-ar gîndi sau nu s-ar gîndi cu precădere la obiectul activităţii lor. Nimic nu ar fi mai nedrept. După cum o arată faptele, pentru omul înstărit, grija pentru „securitatea" economică a propriei sale existenţe constituie – conştient sau inconştient – un punct cardinal al întregii orientări în viaţă. Idealismul politic complet lipsit de fundamente şi scrupule se regăseşte, dacă nu exclusiv, cel puţin preponderent, tocmai la păturile care, datorită lipsei lor de mijloace, nu au nici un interes în menţinerea ordinii economice a unei societăţi date. Şi acest lucru este valabil mai ales în epocile excepţionale, respectiv revoluţionare. Trebuie să spunem, aşadar, că o recrutare neplutocratică a celor interesaţi în politică, a conducătorilor şi aderenţilor lor, este legată de premiza evidentă ca aceşti oameni să aibă, de pe urma practicării politicii,

venituri regulate şi îndestulătoare. Aşadar, politica poate fi practicată „onorific" de către oamenii „independenţi", adică înstăriţi, de rentieri în special. Sau conducerea politică poate fi făcută accesibilă celor neînstăriţi şi atunci trebuie retribuită. Politicianul profesionist care trăieşte din politică poate fi pur şi simplu „subvenţionat" sau poate fi „salariat". El poate fi retribuit cu onorarii sau taxe pentru anumite servicii – bacşişurile şi mitele nefiind decît o formă nereglementară, ilegală, degenerată a acestei categorii de cîştiguri – sau poate avea un venit fix în natură sau în bani sau poate avea ambele forme de cîştig. El poate fi un fel de „întreprinzător", cum erau condotierii sau cei care, odinioară, cumpărau sau luau în arendă posturi sau cum este boss-ul american, care-şi consideră cheltuielile drept o investiţie de capital ce poate aduce venituri prin exploatarea influenţei politice obţinute astfel. Sau, în fine, el poate căpăta o retribuţie fixă ca redactor sau secretar de partid sau ca ministru ori funcţionar politic modern.

În trecut, feudele, pămînturile, daniile de tot felul, iar o dată cu dezvoltarea economiei banului: în special veniturile suplimentare, constituiau recompensele tipice pe care principii, căpeteniile victorioase sau şefii de partid învingători le acordau aderenţilor lor. Astăzi, şefii de partid răsplătesc serviciile aduse lor cu posturi de tot felul în partide, la ziare, în comitete, comisii sau în administraţia de stat. Luptele dintre partide nu sînt doar lupte pentru promovarea unor programe politice, ci mai cu seamă lupte pentru controlul asupra repartizării posturilor. Toate luptele între linia particularistă şi cea centralistă în Germania se învîrt în jurul aceleiaşi probleme: care forţe – cele din Berlin, cele din München, din Karlsruhe sau din Dresda – vor avea în mînă controlul asupra posturilor. Pierderile de posturi sînt mai grav resimţite de partide decît încălcările programelor politice. În Franţa, revocarea unui prefect de o anumită coloratură politică a constituit întotdeauna un eveniment mai grav şi a stîrnit întotdeauna mai multă vîlvă decît o modificare a programului de guvernare, modificare privită mai degrabă ca ceva de ordinul frazeologiei. Unele partide, cum ar fi cele din America, au devenit, după stingerea vechilor controverse privind constituţia, simpli vînători de posturi, care îşi schimbă programul politic după şansele de a obţine voturi. În Spania, pînă nu de mult, cele două partide mari, prin „alegerile" dirijate de sus, s-au succedat la putere după reguli bine stabilite, pentru ca aderenţilor lor să le fie asigurate succesiv posturile. În domeniile coloniale ale Spaniei, cu ocazia aşa-numitelor „alegeri", ca şi cu ocazia aşa-numitelor „revoluţii", era vorba întotdeauna de posturile grase la care rîvneau învingătorii. În Elveţia, partidele îşi împart între ele posturile în mod paşnic, după principiul proporţional, iar unele din proiectele noastre de constituţie „revoluţionare" – de pildă primul proiect elaborat pentru landul

Baden – voiau să extindă acest sistem şi asupra posturilor ministeriale şi tratau deci statul şi instituţiile sale, pur şi simplu ca pe un sistem de asigurat posturi profitabile. Mai ales partidul de centru s-a entuziasmat pentru această idee şi a inclus, ca punct în programul său, repartizarea proporţională a posturilor după confesiuni, nemaidînd nici o atenţie eficienţei viitorilor conducători. O dată cu creşterea numărului de posturi – ca urmare a birocratizării generale şi a cererii tot mai mari de asemenea posturi, ca formă specifică de cîştig sigur –, se intensifică, în cadrul tuturor partidelor, această tendinţă, iar partidele devin tot mai mult, pentru aderenţii lor, un mijloc în vederea atingerii unui scop, în vederea obţinerii unor atari cîştiguri.

Acestei tendinţe i se opune însă acum transformarea funcţionarului modern într-un specialist format în ani lungi de studiu, avînd o înaltă calificare intelectuală şi o accentuată demnitate, demnitate din care derivă şi integritatea sa, fără de care, asupra destinelor noastre ar plana pericolul unei teribile corupţii şi a unei dezordini generale, fiind ameninţată pînă şi eficienţa pur tehnică a aparatului de stat, a cărui însemnătate pentru economie a crescut şi creşte în continuare, datorită socializării tot mai pronunţate.

Acea administraţie a diletanţilor, a politicienilor hrăpăreţi, care în Statele Unite ducea la schimbarea a sute de mii de funcţionari – pînă şi a factorilor poştali –, în funcţie de rezultatul ultimelor alegeri prezidenţiale, şi care nu cunoştea funcţionarii profesionişti ce-şi practică meseria o viaţă întreagă, a fost de mult înlăturată, în mare parte, prin ceea ce s-a numit Civil Service Reform. Necesităţi pur tehnice ale administraţiei, necesităţi ce nu mai puteau fi trecute cu vederea, au determinat o astfel de evoluţie. În Europa, meseria de funcţionar a apărut treptat, ca rezultat al unei evoluţii de o jumătate de mileniu. Oraşele şi signoriile italiene au făcut primii paşi, iar dintre monarhii, statele cuceritoare ale normanzilor. Pasul hotărîtor a fost făcut în domeniul *finanţelor* principilor. Exemplul reformei administrative a împăratului Maximilian ne arată cît de greu au reuşit funcţionarii, chiar sub presiunea unor necesităţi imperioase şi a ameninţării otomane, să-l înlocuiască pe principe în acest domeniu, care suferea cel mai mult de pe urma diletantismului unui administrator ce era, pe atunci încă, de fapt, un cavaler. Apoi, dezvoltarea tehnicii militare a determinat apariţia meseriei de ofiţer, iar complexitatea crescîndă a procedurilor judiciare a dus la apariţia juriştilor cu şcoală. În aceste trei domenii, funcţionarul profesionist s-a impus definitiv, în statele dezvoltate, în secolul al XVI-lea. În felul acesta, o dată cu ascensiunea absolutismului principilor în detrimentul stărilor, a început şi transferul treptat al puterii lor autocrate către funcţionarii profesionişti, către cei care îi mijlociseră înainte vreme victoria asupra acestor stări.

O dată cu ascensiunea funcţionarilor profesionişti, s-a ivit – pe nesimţite – şi figura *„conducătorului politic"*. Desigur, consilieri politici influenţi ai principilor au existat întotdeauna şi pretutindeni. În Orient, nevoia de a-l degreva, pe cît posibil, pe sultan de răspunderea personală pentru succesul guvernării a dus la apariţia figurii tipice a „marelui vizir". În Apus, diplomaţia a devenit, pentru prima oară în epoca lui Carol Quintul şi a lui Machiavelli – mai ales sub influenţa rapoartelor legaţiilor veneţiene, citite cu zel pasionat în cercurile diplomatice –, o artă *conştient* cultivată, ai cărei adepţi, de formaţie umanistă îndeobşte, se considerau o pătură instruită de iniţiaţi, asemenea oamenilor de stat umanişti din China ultimei perioade a statelor independente. Dar necesitatea unei conduceri unitare ca formă a întregii politici, inclusiv a politicii interne, printr-un conducător politic unic, a apărut, definitiv şi stringent, abia o dată cu trecerea la statul constituţional. Existau, desigur, dinainte figuri centrale în politică, precum anumiţi consilieri sau mentori ai principilor. Dar organizarea instanţelor puterii a luat-o, totuşi, tocmai în statele evoluate, pe alte căi. Au apărut mai întîi instanţe administrative supreme *colegiale*. Teoretic şi, în tot mai mică măsură, practic, ele se întruneau sub conducerea principelui însuşi, el fiind cel ce urma să ia deciziile. Principele, ajuns tot mai mult în postura unui diletant, căuta să contracareze importanţa crescîndă a specializării funcţionarilor şi să păstreze totuşi conducerea în mîinile sale, tocmai prin acest for colegial, care lucra pe principiul propunerilor, contrapropunerilor şi voturilor motivate, al majorităţii şi minorităţii şi totodată prin aceea că, pe lîngă această instanţă supremă oficială, el se înconjura cu oamenii săi de încredere, constituind un „cabinet", cu ajutorul căruia lua deciziile privind rezoluţiile consiliului de stat sau cum s-a mai numit instanţa colectivă supremă. Această bătălie subterană între funcţionarii profesionişti şi puterea autocrată a avut loc pretutindeni. Situaţia s-a schimbat abia o dată cu apariţia parlamentelor şi a aspiraţiei la putere a şefilor de partid. Situaţii foarte diferite au dus la unul şi acelaşi rezultat; desigur, cu unele deosebiri. Acolo unde dinastiile aveau o putere reală – în Germania, de pildă –, interesele principilor erau solidar legate de cele ale funcţionarilor, *împotriva* parlamentului şi pretenţiilor sale la putere. Interesul funcţionarilor era ca toate posturile de conducere, inclusiv cele de miniştri, să poată fi ocupate de ei, aşadar ca ei să poată fi avansaţi, în cariera lor, pînă la cele mai înalte posturi. Monarhul, la rîndul lui, avea interesul să poată numi miniştri după bunul său plac, din rîndurile funcţionarilor devotaţi lui. Ambele părţi erau însă interesate să opună parlamentului o conducere politică unitară şi hotărîtă, adică să înlocuiască sistemul colegial cu un şef de cabinet unic. În plus, monarhul, spre a rămîne, măcar formal, în afara rivalităţilor dintre partide şi la adăpost de atacurile lor, avea nevoie de

un om care să poarte toate răspunderile şi să-l acopere, de o personalitate care să discute cu parlamentul şi să-l înfrunte şi care să se ocupe de partide. Toate interesele acestea conlucrînd în aceeaşi direcţie, a apărut un ministru-funcţionar, al cărui rol era să dea unitate conducerii. Creşterea puterii parlamentului a dus în şi mai mare măsură la necesitatea unei unificări a conducerii tocmai acolo unde – ca în Anglia – parlamentul a devenit mai puternic decît monarhul. În acest caz, s-a format un „cabinet" avîndu-l pe preşedintele parlamentului, pe „leader", în frunte. Cabinetul acesta era un fel de comitet al acelei puteri care, deşi ignorată de reglementările oficiale, era, în fapt, singura forţă politică decisivă: *partidul* majoritar. Corpurile colective oficiale nu erau organe ale forţei aflate efectiv la putere, ale partidului majoritar, şi deci nu puteau fi adevăraţii exponenţi ai puterii. Un partid aflat la putere, pentru a controla situaţia internă şi pentru a putea face o politică mare în exterior, avea nevoie, mai degrabă, de un organ eficient, compus exclusiv din oamenii săi de frunte, care să-şi servească partidul cu credinţă, adică tocmai de un cabinet. Totodată, avea nevoie de un conducător care să răspundă de toate hotărîrile cabinetului în faţa opiniei publice şi mai cu seamă în faţa parlamentului, adică de un şef de cabinet. Acest sistem englezesc a fost preluat mai tîrziu pe continent sub forma ministerelor parlamentare. Numai în America, şi în democraţiile influenţate de aceasta, i s-a contrapus un sistem total eterogen care îl aducea pe conducătorul ales al partidului cîştigător în alegerile generale directe, în fruntea corpului administrativ numit de el, acesta neavînd nevoie de consimţămîntul parlamentului decît în materie de buget şi legislaţie.

Transformarea politicii într-o „întreprindere" cu cadre calificate în lupta pentru putere şi în metodele acestei lupte, aşa cum este practicată ea de partidele moderne, a dus la împărţirea funcţionarilor publici în două categorii, dacă nu chiar net diferite, în orice caz clar delimitate: funcţionarii profesionişti, pe de o parte şi „funcţionarii politici", pe de alta.

Funcţionarii „politici", în sensul strict al cuvîntului, se definesc exterior, de regulă, prin faptul că pot fi oricînd transferaţi, destituiţi sau „suspendaţi", exact ca prefecţii francezi şi omologii lor din alte ţări, situaţie ce contrastează flagrant cu „inamovabilitatea" funcţionarilor din magistratură, de pildă. În Anglia, din această categorie fac parte acei funcţionari care, conform unei convenţii bine stabilite, îşi părăsesc posturile în cazul unei schimbări a majorităţii parlamentare şi deci a cabinetului. Printre ei se numără îndeosebi cei în a căror competenţă intră supravegherea generală a „administraţiei pe plan intern", această activitate avînd ca principală componentă „politică", sarcina menţinerii „ordinii" în ţară, adică a raportului de dominare existent. În Prusia, conform decretului Puttkamer, aceşti funcţionari erau pasibili de sancţionări

dacă nu-şi îndeplineau obligaţia „de a face politica guvernului" şi ei erau folosiţi, asemenea prefecţilor în Franţa, la influenţarea alegerilor. Trebuie spus că în cadrul sistemului german, majoritatea funcţionarilor „politici" erau – spre deosebire de alte ţări – la acelaşi nivel cu ceilalţi funcţionari, întrucît accesul la posturile din administraţie era condiţionat de studii universitare, examene de specialitate şi de un anumit stagiu pregătitor. Această caracteristică proprie funcţionarului modern lipseşte la noi numai în cazul şefului aparatului politic: în cazul ministrului. Ministru prusac al culturii, chiar sub vechiul regim, putea fi oricine, fără să fi frecventat măcar, vreodată, o instituţie de învăţămînt superior, în timp ce postul de consilier referent nu putea fi ocupat, din principiu, decît în urma promovării examenelor prevăzute. În consecinţă, referentul sau consilierul referent era – de pildă în ministerul prusac al educaţiei condus de Althoff – infinit mai bine informat asupra adevăratelor probleme tehnice ale resortului decît şeful său. Nici în Anglia lucrurile nu stăteau altfel. Şi, ca urmare, în problemele curente, consilierul era cel ce dispunea de mai multă putere. Această situaţie nu era deloc absurdă. Ministrul era de fapt reprezentantul configuraţiei *politice* aflate la putere şi el trebuia să vegheze asupra respectării anumitor criterii politice, aplicîndu-le proiectelor funcţionarilor de specialitate subordonaţi lui sau dîndu-le acestora directivele de ordin politic corespunzătoare. De fapt, situaţia se aseamănă cu cea dintr-o întreprindere economică privată: adevăratul „suveran", adunarea acţionarilor, este la fel de lipsită de influenţă în conducerea întreprinderii ca un „popor" condus de funcţionari de specialitate, iar personalităţile ce decid politica întreprinderii, cei din „consiliul de administraţie" controlat de bancă, dau doar directivele economice şi aleg persoanele din conducere, fără să fie ei înşişi în stare să conducă tehnic întreprinderea. În acest sens, structura actuală a statului revoluţionar, care oferă puterea administrativă unor diletanţi absoluţi – în virtutea faptului că ei sînt cei ce dispun de mitraliere – şi care ar vrea să folosească funcţionarii de specialitate numai ca agenţi executanţi, nu constituie, în principiu, o noutate. Dificultăţile actuale ale acestui sistem se află în altă parte, dar nu vor intra în discuţia noastră de astăzi.

Pe noi ne interesează acum, mai degrabă, particularităţile tipice ale politicianului profesionist, atît ale „conducătorului" cît şi ale aderenţilor săi. Particularităţile acestora s-au schimbat în timp şi prezintă astăzi o mare diversitate. „Politicienii profesionişti" au apărut în istorie, după cum am văzut, în cursul luptei principilor cu stările, şi anume în serviciul celor dintîi. Să trecem în revistă, pe scurt, tipurile lor principale.

În lupta sa împotriva stărilor, principele s-a sprijinit pe pături utilizabile politic ce nu aparţineau stărilor. O astfel de pătură a fost, atît în India, în China

şi Japonia budistă sau în Mongolia lamaistă, cît şi în ţările creştine, clerul. Şi asta în primul rînd dintr-un motiv tehnic: deoarece clericii erau ştiutori de carte. Pretutindeni, importul de brahmani, de preoţi budişti, de lama, precum şi folosirea episcopilor şi preoţilor în calitate de consilieri politici s-a făcut în scopul constituirii unui corp administrativ instruit, care să poată fi utilizat în lupta împăratului sau principelui sau hanului împotriva aristocraţiei. Clericii, în special clericii celibatari, erau în afara angrenajului normal al intereselor politice şi economice, nefiind supuşi tentaţiei de a rîvni, în detrimentul stăpînului, la o putere politică transmisibilă propriilor urmaşi, aşa cum se întîmpla în cazul vasalilor. Ei erau aşadar „separaţi", prin însăşi natura statutului lor, de mijloacele administraţiei princiare.

O altă pătură de felul acesta o constituiau literaţii de formaţie umanistă. A fost o vreme cînd se învăţa retorică latină şi versificare greacă numai pentru a deveni consilier politic sau autor de scrieri politice la curtea unui principe. Aceasta a fost vremea primei înfloriri a şcolilor umaniste şi a catedrelor de „poetică" fondate de principi, o epocă ce a trecut repede la noi şi care, deşi a marcat pentru multă vreme sistemul nostru de învăţămînt, nu a avut, de fapt, urmări mai profunde pe plan politic. Situaţia a fost alta în Asia Orientală. Mandarinul chinez este – sau mai degrabă a fost iniţial – aproximativ ceea ce era umanistul renascentist de la noi: un literat cu şcoală şi diplomă, un cunoscător al capodoperelor vechii literaturi umaniste. Citind jurnalul lui Li-Hung-Ciang[5], descoperi că marea lui mîndrie era că făcea poezii şi era bun caligraf. Această pătură, cu convenţiile sale provenite din antichitatea chineză, a determinat întregul destin al Chinei; iar destinul nostru ar fi fost similar dacă umaniştii ar fi avut, la vremea lor, cea mai mică şansă de a se impune cu acelaşi succes.

A treia pătură a fost nobilimea de curte. După ce reuşea să-i deposedeze pe nobili de puterea lor politică din cadrul ierarhiei stărilor, principele îi atrăgea la curte şi-i folosea în serviciul său politic şi diplomatic. Schimbarea bruscă intervenită în sistemul nostru de învăţămînt în secolul al XVII-lea a fost determinată de faptul că, în locul literaţilor umanişti, în slujba principelui au intrat politicieni profesionişti proveniţi din nobilimea de curte.

A patra categorie a fost specific englezească: un patriciat, înglobînd mica nobilime de la ţară şi rentierii citadini, purtînd numele de „gentry", o pătură pe care, iniţial, principii au atras-o în lupta lor împotriva baronilor şi au pus-o în slujbele „self government"-ului, făcînd-o apoi din ce în ce mai dependentă de ei. Această pătură se afla în posesia tuturor posturilor administraţiei locale, pe care, după ce le-a preluat pe gratis, le-a folosit în interesul propriei sale puteri

5 Li-Hung-Chiang (791-816) – poet, vlăstar al casei domnitoare Tang, refuză onorurile ce i se cuvin, abandonînd pînă la urmă şi cariera politică, în favoarea creaţiei literare (n. trad.)

sociale. Ea a apărat Anglia de acea birocratizare care a constituit destinul tuturor statelor continentale.

O a cincea pătură, proprie Occidentului şi în special Europei continentale, a fost de o importanţă capitală pentru întreaga structură politică a acesteia: juriştii de formaţie universitară. Imensa influenţă a dreptului roman, aşa cum a fost el ajustat de statul birocratic al pericadei romane tîrzii, s-a manifestat atît de pregnant, datorită faptului că pretutindeni revoluţionarea sistemului politic în sensul dezvoltării statului raţional a fost făcută de juriştii cu şcoală. Chiar şi în Anglia, deşi acolo marile corporaţii naţionale de jurişti au frînat preluarea dreptului roman. În nici o parte a lumii nu poate fi găsit un fenomen analog. Cu toate implantările de gîndire juridică raţională în şcoala indiană Mimamsa[5] şi cu toată cultivarea gîndirii juridice antice în Islam, năpădirea gîndirii juridice raţionale de diferitele forme ale gîndirii teologice nu a putut fi oprită. În primul rînd, procedura juridică nu a fost complet raţionalizată. Acest lucru a putut fi realizat numai prin preluarea jurisprudenţei romane antice – a acestui produs întru totul specific al unei formaţiuni politice devenite, dintr-un oraş-stat, putere mondială –, de către juriştii italieni, în acel „Usus modernus" al pandectiştilor[7] şi canoniştilor[8] evului mediu tîrziu şi în acele teorii ale dreptului natural născute din gîndirea juridică şi cea creştină, secularizate ulterior. Acest raţionalism juridic şi-a găsit reprezentanţi de seamă printre podestaţii[9] italieni, printre juriştii regali francezi, făuritori ai instrumentelor formale de subminare a dominaţiei seniorilor prin puterea regală, printre canoniştii şi teologii adepţi ai dreptului natural din conciliarism, printre juriştii de curte şi cavalerii învăţaţi ai principilor de pe continent, printre profesorii de drept natural din Ţările de Jos, printre juriştii regali şi parlamentarii englezi, printre membrii acelei „noblesse de robe" a parlamentului francez şi, în fine, printre avocaţii de pe vremea Revoluţiei. Fără acest raţionalism juridic, formarea statului absolutist, pe de o parte, şi Revoluţia, pe de altă parte, ar fi fost de neînchipuit. Parcurgînd protestele parlamentelor franceze sau caietele stărilor generale franceze din secolul XVI pînă în 1789, găseşti peste tot acelaşi lucru: spiritul juriştilor. Şi dacă treci în revistă profesiile membrilor Convenţiei franceze, găseşti – deşi toţi au fost aleşi conform aceleiaşi legi electorale – doar un singur proletar, foarte puţini întreprinzători cetăţeni şi, în schimb, o mulţime de

6 Mimamsa – doctrină de structură filozofică şi religioasă din India, întemeiată de filozoful Jaimini (secolele IV-V), cuprinzînd ca unul dintre cele şase sisteme ortodoxe ale gîndirii clasice indiene (după V. Kernbach *Dicţionar de mitologie generală*, n. trad.)

7 pandectişti – interpreţi ai unei culegeri din scrierile juriştilor clasici romani, culegere alcătuită la porunca împăratului Iustinian (n. trad.)

8 canonişti – interpreţi sau specialişti ai dreptului canonic (bisericesc) (n. trad.)

9 podestat – primar sau guvernator al unui oraş din Italia medievală (n. trad.)

jurişti de toate felurile, fără de care ar fi fost absolut de neimaginat acel spirit specific ce i-a animat pe aceşti intelectuali radicali şi care a pătruns în toate proiectele lor. Avocatul modern şi democraţia modernă sînt de atunci două lucruri inseparabile. De altfel, avocaţi, în sensul nostru, ca o categorie cu statut autonom, există, iarăşi, numai în Occident, din evul mediu încoace. Ei au apărut din „pledoaria" procedurii juridice formaliste germane, sub influenţa raţionalizării proceselor.

Însemnătatea pe care au căpătat-o avocaţii în politica occidentală, de la apariţia partidelor încoace, nu este întîmplătoare. Mecanismul politicii practicate de partide este, de fapt, un mecanism al intereselor – vom vedea îndată ce înseamnă asta. Iar apărarea eficientă a unor interese este, desigur, specialitatea avocaţilor cu şcoală. În acest domeniu – şi am avut ocazia să constatăm acest lucru din superioritatea propagandei adverse –, avocatul este superior oricărui „funcţionar". Fără îndoială, el poate apăra o cauză slab argumentată logic, adică, din acest punct de vedere, o cauză „proastă", cîştigînd totuşi printr-o pledoarie tehnic „bună". Dar tot el şi numai el este acela care poate apăra cu succes o cauză „bine argumentată logic", adică, în sensul acesta, o cauză „bună". Funcţionarul politic transformă de foarte multe ori o cauză „bună" într-una „proastă" printr-o pledoarie tehnic greşită – am avut toţi ocazia să urmărim astfel de situaţii. Căci politica actuală este în cea mai mare parte practicată public prin cuvîntul vorbit sau scris. Să evaluezi efectul cuvîntului este o sarcină ce ţine strict de sfera de activitate a avocatului, şi nu de cea a funcţionarului profesionist, care nu este şi nu are voie să fie un demagog, iar dacă încearcă totuşi să fie, devine, de obicei, un demagog foarte prost.

Adevăratul funcţionar – şi acest lucru este decisiv în judecarea vechiului nostru regim –, conform menirii sale propriu-zise, nu trebuie să facă politică, ci să „administreze", nepărtinind pe nimeni. Acest lucru este valabil, cel puţin oficial, şi pentru aşa-numiţii funcţionari „politici" din administraţie, atîta timp cît nu intră în joc „raţiuni de stat", adică interese vitale ale orînduirii respective. Funcţionarul politic trebuie să-şi îndeplinească funcţiile „sine ira et studio", „fără resentimente şi prejudecăţi". El trebuie, aşadar, să *nu* facă tocmai ceea ce sînt nevoiţi să facă încontinuu şi inevitabil politicienii, conducătorii politici şi adepţii lor: el nu trebuie să lupte. Căci spiritul partinic, lupta, pasiunile – ira et studium – sînt elementul politicienilor. Şi, mai ales, al *conducătorului* politic. Activitatea sa stă sub semnul unui principiu al *responsabilităţii* complet diferit, ba chiar contrar celui din cazul funcţionarului. Mîndria funcţionarului este să poată duce la bun sfîrşit – chiar în pofida propriilor sale convingeri – sarcina pe care instanţa superioară i-a impus-o cu insistenţă, să poată executa cu conştiinciozitate şi precizie, ca şi cum ar izvorî din propriile

sale convingeri, un ordin, chiar dacă acesta i se pare greşit, lăsînd răspunderea în seama superiorilor. Fără această disciplină morală – în cel mai înalt înţeles al cuvîntului – şi fără această abnegaţie, întregul aparat administrativ s-ar dezintegra. Mîndria conducătorului politic, adică a înaltului demnitar de stat este, în schimb, tocmai răspunderea sa strict personală pentru tot ceea ce face, răspundere pe care nu poate şi nici nu are voie să şi-o decline sau să o transfere asupra altuia. Tocmai funcţionarii de cea mai înaltă ţinută morală sînt cei mai proşti politicieni, ei fiind lipsiţi – în sensul politic al cuvîntului – de simţul responsabilităţii şi deci, în acest sens, avînd o moralitate precară. Din păcate, am tot avut astfel de oameni în posturile de conducere, am avut parte de ceea ce se numeşte un „regim funcţionăresc". Cred că nu lezăm cu nimic onoarea funcţionarilor noştri dacă, privind situaţia din punct de vedere politic şi judecînd-o după rezultatele la care a dus, atragem atenţia asupra inadecvării acestui sistem. Dar să mai revenim o dată la tipurile de personaje politice.

„Demagogul" este – de cînd există statul constituţional şi, pînă la urmă, de cînd există democraţia – tipul conducătorului politic din Occident. Conotaţia peiorativă a cuvîntului nu trebuie să ne facă să uităm faptul că nu Cleon, ci Pericle a fost primul care a purtat acest nume. Neavînd nici o funcţie sau avînd singura funcţie conferită în urma unor alegeri, cea de strateg suprem – celelalte funcţii fiind repartizate, pe atunci, prin tragere la sorţi –, el conducea adunarea poporului, suverană în Atena. Demagogia modernă se bazează, desigur, şi pe discursuri, într-o enorm de mare măsură chiar, dacă ne gîndim la toate discursurile electorale pe care un candidat modern trebuie să le ţină. Dar se serveşte şi de un instrument mai puţin perisabil: de cuvîntul tipărit. Publicistul politic şi înainte de toate *ziaristul* este principalul reprezentant actual al genului.

Sociologia ziaristicii politice moderne nu ar putea fi nici măcar schiţată în cadrul acestei conferinţe şi constituie, în orice caz, un capitol aparte. Doar cîteva lucruri trebuie amintite neapărat aici. Ziaristul împărtăşeşte aceeaşi soartă cu toţi demagogii, inclusiv cu avocaţii (şi artiştii) – cel puţin pe continent, spre deosebire de situaţia din Anglia şi vechea Prusie –: el scapă oricărei categorisiri sociale precise. Aparţine, într-un fel, unei caste de paria, care este întotdeauna judecată, în cadrul unei comunităţi, după reprezentanţii săi de cea mai joasă speţă etică. Reprezentările curente despre ziarişti şi munca lor sînt dintre cele mai groteşti. Nu oricine îşi dă seama că munca unui ziarist bun presupune cel puţin la fel de mult „spirit" ca munca unui savant, mai ales că ziaristul trebuie să fie gata oricînd, la comandă, să intre în acţiune, în condiţii ale creaţiei cu totul deosebite. Nu a fost aproape niciodată menţionat faptul că responsabilitatea lui este mult mai mare şi că, în consecinţă, simţul responsabilităţii caracteristic unui ziarist cu experienţă nu este, în medie, cu nimic mai

prejos decît cel al unui savant – ba dimpotrivă, aşa cum s-a văzut în timpul războiului. Şi asta, din pricină că tocmai creaţiile ziariştilor lipsiţi de simţul responsabilităţii rămîn în memoria oamenilor, datorită efectului lor, care, de foarte multe ori, este de-a dreptul teribil. Nimeni nu va crede că, de fapt, discreţia unui ziarist de ispravă este în genere superioară discreţiei altor oameni. Şi totuşi, aşa este. Ispitele incomparabil mai grave ce apar în practicarea acestei meserii, alături de situaţii ce intervin în activitatea jurnalistică modernă, produc acele urmări care au obişnuit publicul să privească presa cu un deplorabil amestec de dispreţ şi circumspecţie. Despre ceea ce e de făcut în această situaţie, nu putem vorbi astăzi. Pe noi ne interesează aici problema carierei *politice* a ziaristului, a şansei acestuia de a ajunge în posturi politice de conducere. Pînă acum, soarta i-a fost favorabilă ziaristului, din acest punct de vedere, numai în cadrul partidului social-democrat. Dar şi aici posturile de redactori au avut, cu precădere, caracterul unor posturi de funcţionari, neoferind şansa avansării la un post de conducere.

În partidele burgheze, luate în ansamblul lor, şansa de ascensiune către puterea politică pe această cale este mai degrabă în scădere, faţă de generaţia precedentă. Firesc, orice politician de oarecare însemnătate are nevoie de influenţă asupra presei, de relaţii cu presa. Dar ridicarea unui *conducător de partid* din rîndurile presei a constituit – contrar tuturor aşteptărilor – o rară excepţie. Motivul constă în pronunţata „lipsă de disponibilitate" a ziariştilor, în special a celor neînstăriţi, şi deci strict legaţi de meserie, complet absorbiţi de activitatea jurnalistică, activitate care devine din ce în ce mai tumultuoasă. Nevoia de a cîştiga bani scrîind zilnic sau săptămînal articole atîrnă ca o ghiulea de picioarele viitorului politician şi cunosc cazuri în care oameni cu fire de conducător au fost foarte multă vreme împiedicaţi astfel, exterior, şi în special interior, în ascensiunea lor către putere. Faptul că sub vechiul regim, relaţiile presei cu puterea dominantă în stat sau în partid au fost cît se poate de păgubitoare pentru nivelul ziaristicii, constituie un capitol în sine. Aceste raporturi erau complet diferite în alte ţări. Dar şi acolo, şi în toate statele moderne, se pare că e valabilă aserţiunea că lucrătorul din presă devine din ce în ce mai puţin influent politic, în timp ce magnatul capitalist al presei – ca „lordul" Northcliffe, de pildă – capătă tot mai multă influenţă.

Oricum, la noi, marile concerne capitaliste de presă, care au pus mîna în primul rînd pe ziarele cu „mică publicitate" şi „mare publicitate" – au cultivat, de regulă, cea mai crasă indiferenţă politică, deoarece pe calea unei politici independente nu se putea cîştiga nimic şi, mai ales, nu se putea cîştiga bunăvoinţa forţelor politice dominante, bunăvoinţă utilă, eventual, în afaceri. Inserţiile publicitare constituie şi ele o cale pe care s-a încercat în timpul răz-

boiului – şi se încearcă în continuare, după cît se pare –, exercitarea unei influenţe politice de mare anvergură asupra presei. Chiar dacă ziarele mari se vor sustrage, poate, acestor ingerinţe, situaţia ziarelor mai mici este mult mai dificilă. Dar, în orice caz, la noi, acum, cariera ziaristică, oricît de atrăgătoare ar fi ea de altfel şi oricît de mare influenţă şi eficienţă ar putea avea, în primul rînd în promovarea responsabilităţii politice, nu este – nu mai este sau nu este încă, rămîne de văzut – calea normală a ascensiunii conducătorului politic. Dacă renunţarea la principiul anonimatului, considerat de mulţi ziarişti – nu de toţi – drept o atitudine corectă, ar putea schimba ceva în această privinţă, e greu de spus. Din păcate, în timpul războiului, s-a dovedit în cîteva cazuri bine cunoscute din presa germană că o „conducere" a ziarelor de către personalităţi cu talent scriitoricesc deosebit, care publicau întotdeauna sub propria lor semnătură, nu a dus la o accentuare a simţului responsabilităţii, aşa cum ne-am fi aşteptat. Tocmai o parte din ziarele bulevardiere de cea mai proastă faimă au recurs la această metodă spre a-şi mări tirajele – şi le-au şi mărit –, astfel că domnii respectivi, editorii şi colportorii de ştiri senzaţionale şi-au sporit averile dar, evident, nu şi onoarea. Desigur, nu putem spune nimic împotriva principiului, problema e foarte complexă şi nu e cazul să facem generalizări. Dar deocamdată, nu aceasta a fost calea de formare a adevăratului conducător sau de practicare a unei politici *responsabile*. Cum vor evolua lucrurile – rămîne de văzut. În orice caz, cariera ziaristică rămîne totuşi una din principalele căi ale activităţii politice profesionale. Dar calea aceasta nu este practicabilă pentru oricine. Şi cel mai puţin pentru caracterele slabe, în special pentru oamenii care nu-şi pot menţine echilibrul interior decît avînd un statut social sigur. Chiar dacă viaţa tînărului savant este expusă riscurilor, există totuşi anumite convenţii sociale privind statutul lui, care îl feresc de degradări. Viaţa ziaristului este însă, în toate privinţele, riscul însuşi şi încă în condiţii care, într-un fel, îi pun la încercare în primul rînd siguranţa interioară. Frecventele experienţe amare din cariera ziaristului nici măcar nu sînt aspectele cele mai neplăcute ale vieţii sale. Tocmai ziariştii de succes trebuie să facă faţă, lăuntric, unor exigenţe mari. Nu e deloc uşor să frecventezi saloanele puternicilor lumii, stînd aparent pe picior de egalitate cu ei, să fii înconjurat cu atenţii pentru că eşti temut, ştiind bine că îndată ce ai ieşit pe uşă, stăpînul casei se va simţi obligat să se scuze în faţa musafirilor că are relaţii cu „golanii de la ziare". Şi nu e deloc uşor să fii obligat să te pronunţi prompt şi totodată convingător în toate problemele posibile ale lumii, în ceea ce „piaţa" tocmai cere, fără să cazi pradă unei platitudini absolute, şi nici măcar unei nedemne trădări de sine, cu toate consecinţele ei inevitabile. Nu e de mirare că există atîţia ziarişti degradaţi sau devalorizaţi pe plan uman, de mirare este că în această categorie se numără,

totuşi, mult mai mulţi oameni de valoare şi de o totală puritate morală, decît îşi pot închipui cei din afara ei.

Dacă ziaristul ca tip de politician profesionist are deja în spatele lui un trecut considerabil, figura *funcţionarului de partid* aparţine doar istoriei ultimelor decenii şi, în parte, istoriei ultimilor ani. Pentru a înţelege această figură şi locul ei în istorie, va trebui să lămurim mai întîi ce este un partid şi cum este el organizat. În toate uniunile politice ceva mai mari, adică în cele ce depăşesc, ca domeniu şi ca problematică, micile cantoane rurale, şi în care deţinătorul puterii este periodic desemnat prin alegeri, întreprinderea politică este inevitabil o întreprindere colectivă a celor interesaţi de putere. Asta înseamnă că un număr relativ mic de oameni direct interesaţi în viaţa politică, adică în participarea la puterea politică, îşi alcătuiesc grupuri de aderenţi voluntari, îşi prezintă candidatura în alegeri – a lor proprie sau a protejaţilor lor –, adună fondurile necesare şi încep campania de obţinere a voturilor. E de neconceput cum ar putea avea loc alegeri corecte, în uniunile politice mari, fără acest tip de întreprindere. Practic, asta înseamnă că cetăţenii cu drept de vot se împart în elemente politic active şi politic pasive, şi cum această împărţire are loc la libera alegere a fiecăruia, ea nu poate fi înlăturată prin nici un fel de reglementări, precum votul obligatoriu sau o reprezentare a „breslelor" sau alte propuneri asemănătoare, îndreptate – deschis sau în fapt – împotriva situaţiei date şi deci împotriva dominaţiei politicienilor profesionişti. Conducerea şi aderenţii săi, ca elemente active voluntare, precum şi alegătorii pasivi care, datorită acestora din urmă, îl votează pe conducător sînt componente vitale necesare oricărui partid. Ele diferă însă, de la caz la caz, ca structură. „Partidele" oraşelor medievale, de pildă guelfii şi ghibelinii, erau grupări de aderenţi ai unor persoane particulare. Dacă citeşti în *Statuta della pena Guelfa* despre confiscarea averilor nobililor – adică, iniţial, a tuturor familiilor care aveau un mod de viaţă cavaleresc şi deci puteau deveni feudale –, despre excluderea lor din funcţii şi de la vot, despre comitetele de partid interlocale şi organizaţiile cu o severă disciplină militară, precum şi despre premiile pentru delaţiuni, regăseşti, parcă, întreg bolşevismul cu sovietele sale, cu organizaţiile sale sever selectate de militari şi – mai ales în Rusia – de spioni, cu dezarmarea şi deposedarea de drepturi politice a „burghezilor", adică a întreprinzătorilor, comercianţilor, rentierilor, intelectualilor, descendenţilor marilor familii, agenţilor de poliţie şi cu toate confiscările pe care le-au practicat. Şi cînd vedem, pe de o parte, că organizaţia de partid de tip militar era, de fapt, o adevărată armată de cavaleri, formată prin înrolări şi că toate posturile de conducere erau ocupate de nobili, iar pe de altă parte că sovietele, la rîndul lor, păstrează sau mai bine zis reintroduc, pentru a menţine statul şi economia

în funcţiune, întreprinzătorii bine plătiţi, plata în acord, sistemul Taylor[10], disciplina militară şi disciplina muncii şi caută capital străin, adică, într-un cuvînt: sînt nevoiţi să accepte toate lucrurile împotriva cărora s-au ridicat, numindu-le orînduriri ale clasei burgheze şi că, mai mult, au repus în funcţie principalul instrument al puterii lor de stat: agenţii vechii Ohrana[11], atunci analogia aceasta devine şi mai frapantă. Dar nu mai avem de-a face deja cu acele organizaţii ce s-au impus prin teroare, ci cu politicieni profesionişti, care caută să aducă partidul la putere printr-o propagandă rezonabilă, „paşnică", făcută pe piaţa electorală.

Aceste partide, în sensul obişnuit al cuvîntului, au fost iniţial, de pildă în Anglia, tot simple grupări ale adversarilor aristocraţiei. La orice schimbare de partid, motivată într-un fel sau altul, a unui peer, toţi cei dependenţi de el treceau simultan în partidul advers. Marile familii ale nobililor, inclusiv a regelui, aveau, pînă la Reform Bill[12], patronajul unui mare număr de circumscripţii electorale. Asemănătoare acestor partide ale nobililor sînt şi partidele notabilităţilor, aşa cum au apărut ele o dată cu creşterea puterii burgheziei. Cercurile cu „educaţie şi avere" se împart, sub conducerea spirituală a păturii intelectuale tipice Occidentului, parţial după interese de clasă, parţial după tradiţiile familiei, în parte din considerente pur ideologice, în partidele pe care le conduc. Preoţii, învăţătorii, profesorii, avocaţii, medicii, farmaciştii, ţăranii înstăriţi, industriaşii – în Anglia toată acea pătură ce se numea gentlemen – s-au constituit mai întîi în uniuni ocazionale, în cluburi politice locale. În vremuri tulburi, s-a manifestat şi mica burghezie, ba o dată chiar proletariatul, cînd şi-au găsit conducători, care, de regulă, nu proveneau din mediul lor. În acest stadiu, partide interlocal organizate, ca uniuni durabile, nu existau încă în ţară. Coeziunea o dădeau doar parlamentarii, candidaturile fiind, de regulă, ale notabilităţilor locale. Programele apăreau în parte din proclamaţiile electorale ale candidaţilor, în parte pornind de la adunările notabilităţilor sau de la rezoluţiile partidelor parlamentare. Conducerea cluburilor sau, acolo unde acestea lipseau (ca în majoritatea cazurilor), practicarea complet neformală a politicii se desfăşura, în vremuri normale, ca o ocupaţie secundară sau o funcţie onorifică, o muncă ocazională a puţinilor interesaţi; numai ziaristul era un politician profesionist remunerat şi, de altfel, numai ziaristica era o activitate politică neîntreruptă. Parlamentarii şi şefii de partide parlamentare

10 Sistemul Taylor – metodă modernă de organizare a muncii în cadrul căreia normele se stabilesc la nivelul muncitorilor cu cel mai ridicat randament (n.trad.)

11 Ohrana – poliţia secretă politică din Rusia ţaristă (n. trad.)

12 Legea Reformei, adoptată de Parlamentul britanic în 1832 dubla numărul electorilor, mărea numărul parlamentarilor şi ducea la creşterea influenţei Camerei Comunelor (n.trad.)

ştiau foarte bine căror notabilităţi locale trebuie să li se adreseze cînd li se pare necesară o acţiune politică. Numai în oraşele mari existau uniuni durabile de partide, cu cotizaţii modeste, cu întîlniri periodice şi adunări publice, în care deputaţii prezentau dări de seamă. Ele căpătau viaţă doar în perioadele electorale.

Interesul parlamentarilor în găsirea unor compromisuri electorale interlocale şi în impactul unui program unitar, acceptat de cercuri largi în întreaga ţară, şi mai ales într-o propagandă unitară în toată ţara, a constituit forţa motrice a alianţelor tot mai strînse între partide. Dar, chiar dacă asupra întregii ţări, inclusiv a oraşelor mai mici, s-a extins o reţea de uniuni locale de partide şi totodată de „oameni de încredere" cu care membrul unui partid parlamentar, ca şef al biroului de partid central, era în continuă corespondenţă, caracterul aparatului de partid a rămas totuşi, în principiu, cel al unei asociaţii a notabilităţilor. Funcţionarii plătiţi nu existau încă decît în biroul central. În general, oameni „de vază", conducea, de dragul stimei de care se bucurau în această situaţie, uniunile locale. Aceste „notabilităţi" extraparlamentare, exercitau, alături de pătura notabilităţilor politice, o influenţă asupra deputatului din parlament. Hrana spirituală a presei şi a adunărilor locale o constituia, firește, în tot mai mare măsură, corespondenţa de partid, publicată de acesta. Cotizaţiile au devenit indispensabile; o parte a lor trebuia să acopere costurile centrale. În acest stadiu se aflau pînă nu de mult aproape toate organizaţiile de partid germane. În Franţa domnea încă, parţial, primul stadiu: asocierea foarte labilă a parlamentarilor, iar în ţară a unui număr mic de notabilităţi locale şi programele elaborate de către candidaţi sau protectorii lor, de la caz la caz, pentru propaganda electorală, ele fiind, mai mult sau mai puţin, ecouri locale ale rezoluţiilor şi programelor parlamentarilor. Acest sistem a fost depăşit doar în parte. Numărul politicienilor de profesie era, în consecinţă, mic şi se compunea, în principal, din deputaţii aleşi, din cei cîţiva angajaţi ai centralei, din ziarişti şi – în Franţa – din acei vînători de posturi care aveau o „funcţie politică" sau tocmai îşi căutau una. Politica era, evident, de cele mai multe ori, o ocupaţie secundară. Numărul deputaţilor „ministeriali" era de asemenea strict limitat şi la fel şi cel al candidaţilor aleşi, din pricină că aceştia trebuiau să fie notabilităţi. În schimb, numărul celor indirect – şi în primul rînd, material – interesaţi de mecanismele politice era foarte mare. Căci toate reglementările unui minister şi, în primul rînd, toate aranjamentele personale, se făceau sub semnul influenţei lor asupra şanselor electorale. Rezolvarea doleanţelor de toate felurile se făcea prin mijlocirea deputatului local, căruia ministrul, dacă aparţinea majorităţii sale – şi către asta tindeau, în consecinţă, toţi – trebuia, vrînd-nevrînd, să-i dea ascultare. Deputatul, la rîndul

lui, dispunea de patronajul posturilor şi, în general, de toate patronajele posibile, în circumscripţia sa electorală şi îşi cultiva bunele relaţii cu notabilităţile locale, spre a fi reales.

Formele moderne de organizare a partidelor contrastează puternic cu această stare idilică a dominaţiei notabilităţilor şi în special a parlamentarilor. Ele sînt produse ale democraţiei, ale sufragiului universal, ale necesităţii propagandei de masă şi organizaţiilor de masă, ale unităţii supreme a conducerii şi disciplinei stricte. Dominaţia notabilităţilor şi cîrmuirea parlamentarilor e pe cale să se stingă. Politicieni de profesie *neparlamentari* preiau întreprinderea politică. Fie efectiv ca „întreprinzători" – cum a fost de fapt „boss"-ul american sau acel „election agent" englez –, fie ca funcţionari salariaţi. Formal, are loc o democratizare generală. Nu mai sînt parlamentarii aceia care elaborează programele şi directivele, nu mai sînt notabilităţile locale cei care fac propunerile de candidaţi, ci adunările membrilor unor partide organizate aleg candidaţii şi delegă membrii în adunările instanţelor superioare, astfel de instanţe putînd fi multe, pînă la „Congresul general al partidului". Situaţia aceasta face însă ca puterea să fie în mîinile celor care lucrează *continuu* în cadrul acestui angrenaj sau, bunăoară, în mîinile celor de care tot angrenajul este dependent financiar sau personal, precum mecenaţii sau şefii unor cluburi politice puternice (Tammany-Hall[13]). Esenţial este faptul că tot acest angrenaj uman – „maşina" cum i se spune, în mod foarte sugestiv, în ţările anglo-saxone – sau, mai bine zis, cei care o conduc, pot ţine în şah pe parlamentari, le pot impune în foarte mare măsură voinţa lor. Şi acest fapt are o însemnătate deosebită în alegerea *conducerii* partidului. Conducător poate fi numai cel pe care maşina îl ascultă, chiar trecînd peste parlament. Alcătuirea unor maşini de felul acesta înseamnă, cu alte cuvinte, introducerea democraţiei *plebiscitare*.

Aderenţii partidului, în special angajaţii partidului şi „întreprinderii" de partid, se aşteaptă, bineînţeles, în caz că şeful lor iese învingător, la recompense: posturi sau alte privilegii. Se aşteaptă la asta din partea lui – şi acest lucru este hotărîtor –, şi din partea parlamentarilor. Ei se aşteaptă înainte de toate ca efectul demagogic al *personalităţii conducătoare* să aducă partidului, în lupta electorală, voturi şi mandate, şi deci putere şi ca astfel şansele adepţilor lui de a-şi căpăta recompensa sperată să sporească. Totodată, pe plan spiritual, este de mare importanţă satisfacţia de a lucra cu credinţă şi devotament pentru un anumit om şi nu numai pentru programul abstract al unui partid compus din mediocrităţi. Acest element „harismatic" constituie întotdeauna o pîrghie importantă a conducerii.

13 Tammany-Hall – clădirea din New York în care se aduna Tammany Society, fondată în 1789 ca o confrerie a clasei mijlocii, devenită acum organizaţia de luptă a partidului democrat (n. trad.)

Această formă s-a impus în mai mare sau mai mică măsură, printr-o bătălie continuă cu notabilităţile locale şi parlamentarii care încercau prin toate mijloacele să-şi păstreze influenţa. S-a impus în partidele burgheze, mai întîi în Statele Unite, şi apoi în partidele social-democrate, începînd cu cel din Germania. Au intervenit dese reveniri, uneori din pricină că nu exista nici un conducător general acceptat, alteori, chiar cînd acesta exista, pentru că trebuiau făcute concesii de tot felul vanităţii şi intereselor notabilităţilor din partid. Maşina poate să cadă însă sub stăpînirea angajaţilor partidului, în ale căror mîini se află munca de zi cu zi. După părerea unor cercuri social-democrate, partidul lor a căzut pradă acestei „birocratizări". Totuşi, „angajaţii" se pot grupa relativ uşor în jurul unei personalităţi conducătoare cu mare influenţă demagogică, deoarece interesele lor materiale şi spirituale sînt intim legate de speranţa în întărirea puterii partidului, iar munca pentru un conducător dă întotdeauna satisfacţii lăuntrice mai mari. Mult mai dificilă este ascensiunea unui conducător acolo unde – ca în majoritatea partidelor burgheze – pe lîngă angajaţi, există „notabilităţi" influente în partid. Căci aceştia „trăiesc", *pe plan spiritual*, din micile lor posturi de membri în comitete sau comisii. Resentimentul lor faţă de demagog, ca homo novus, încrederea în propria lor superioritate ca „oameni cu experienţă politică" – experienţă care este, uneori, într-adevăr, de o mare importanţă –, precum şi îngrijorarea, de ordin ideologic, în faţa încălcării vechilor tradiţii ale partidului sînt factorii ce le determină comportamentul. Şi ei au de partea lor, în partid, toate elementele tradiţionaliste. În primul rînd la ţară, dar şi în oraşele mici, alegătorii se orientează spre numele notabilităţilor în care au avut întotdeauna încredere şi sînt circumspecţi cu un om necunoscut. Dar e deajuns ca acesta să învingă o singură dată, pentru ca ei să i se devoteze total. Să trecem în revistă cîteva mari exemple ale acestei lupte dintre cele două tipuri de structură, şi în special ale impunerii formei plebiscitare, aşa cum a descris-o Ostrogorski[14].

Mai întîi în Anglia: acolo organizaţia de partid a fost, pînă în 1868, aproape exclusiv o organizaţie a notabilităţilor. „Tories"[15] s-au sprijinit, la ţară, mai mult pe preoţii anglicani şi totodată – adesea – pe învăţători şi, desigur, în primul rînd pe marele moşier din respectivul country, în timp ce „whigs"[16] se bazau mai mult pe oameni ca predicatorii nonconformişti (acolo unde existau), pe şeful de post, pe fierar, croitor, frînghier, aşadar pe acei meşteşugari de la care – dat fiind că

14 Ostrogorski, Georg (1902-1976) – bizantolog de origine rusă, care a trăit în Germania şi la Praga, iar în 1948 a întemeiat la Belgrad Institutul de bizantinologie. A publicat în 1940 *Istoria statului bizantin*. (n. trad.)

15 Tories – membri partidului aristocratic din Anglia, precursor al partidului conservator (n. trad.)

16 Wig se numeşte un partid din Anglia, fondat în secolul al XVII-lea, care în secolul al XIX-lea se transformă în partidul liberal (n. trad.)

se trăncăneşte mult cu ei – putea proveni o influenţă politică. La oraş, partidele se delimitau după opinii de natură parţial economică, parţial religioasă şi parţial ţinînd, pur şi simplu, de tradiţia familială. Dar notabilităţile erau în continuare principalii exponenţi ai mecanismului politic. Deasupra acestora se situa parlamentul şi partidele cu cabinetul şi cu „leader"-ul, care era preşedintele consiliului de miniştri sau al opoziţiei, după caz. Acest leader avea alături pe cea mai importantă personalitate profesionistă în politică din organizaţia de partid, pe „omul cu biciul" (whip). El avea în mînă patronajul posturilor; lui trebuiau să i se adreseze deci vînătorii de posturi, el se consulta cu deputaţii din diferitele circumscripţii electorale în privinţa posturilor. În aceste circumscripţii a apărut încet-încet o pătură de politicieni profesionişti. La început au fost recrutaţi agenţi locali neplătiţi, care au preluat în genere locul „oamenilor de încredere". Pe lîngă ei, a apărut însă în circumscripţii şi o figură de întreprinzător capitalist, acel „election agent", a cărui existenţă era indispensabilă în cadrul legislaţiei engleze, pentru asigurarea corectitudinii alegerilor. Această legislaţie încerca să controleze cheltuielile electorale şi să contracareze puterea banului, obligîndu-l pe candidat să-şi declare cheltuielile, căci candidatul avea parte – în mult mai mare măsură decît la noi, pe vremuri – pe lîngă extenuarea sa vocală, şi de plăcerea de a-şi deschide punga. Acel „election agent" primea de la el o sumă globală, cu care reuşea, de regulă, să facă o afacere bună. În împărţirea puterii între „leader" şi notabilităţile din partid, în parlament şi în ţară, primul a avut dintotdeauna în Anglia, din motive serioase, legate de înlesnirea practicării unei politici mari şi stabile, o poziţie privilegiată. Totuşi, influenţa parlamentarilor şi a notabilităţilor din partid era încă mare.

Astfel că organizaţia de partid avea pe jumătate aspectul unei administraţii a notabilităţilor şi pe jumătate, deja, al unei instituţii cu angajaţi şi întreprinzători. Dar din 1868 încoace, a apărut, mai întîi în alegerile locale din Birmingham, apoi în toată ţara, sistemul „caucus"[17]. Un predicator nonconformist şi, alături de acesta, Joseph Chamberlain[18] au pus pe picioare acest sistem. Prilejul l-a oferit democratizarea legislaţiei electorale. Pentru a cîştiga masele, erau necesare: constituirea unui aparat uriaş de asociaţii cu aparenţă democratică, formarea cîte unui comitet electoral în fiecare cartier, menţinerea în stare de permanentă funcţionare a întregului angrenaj şi birocratizarea strictă a tuturor mecanismelor. A crescut aşadar numărul funcţionarilor plătiţi din comitetele electorale locale, în care foarte curînd erau angajaţi 10% din alegători, în

17 caucus – comitet politic al unui partid, specializat în lupta electorală; astăzi, în sens figurat: sforării electorale (n. trad.)

18 Chamberlaine, Joseph (1836-1914) – om politic, reprezentant al imperialismului liberal, primar al Birminghamului, membru al Camerei Comunelor, ministru al coloniilor (n. trad.)

frunte cu un mijlocitor principal ales şi avînd drept de cooptare, ca exponent formal al politicii partidului. Forţa motrice o constituiau cercurile locale, interesate în special în politica municipală, care era pretutindeni sursa celor mai grase posibilităţi materiale. De la aceste cercuri proveneau, de altfel, în cea mai mare parte, şi mijloacele băneşti necesare. Această maşinărie nouă, care nu se mai afla sub o conducere parlamentară, a intrat în foarte scurt timp în conflict cu deţinătorii anteriori ai puterii, mai ales cu acel whip, dar şi-a dus lupta cu atîta succes, bazată fiind, cum spuneam, pe interesele locale, încît whip-ul a trebuit să se acomodeze împrejurărilor şi să pactizeze cu reprezentanţii ei. Rezultatul a fost o centralizare a întregii puteri în mîinile celor puţini şi, pînă la urmă, în mîna unei singure persoane, care era în fruntea partidului. Căci tot sistemul a apărut în partidul liberal, o dată cu venirea lui Gladstone[19] la putere. Fascinaţia „marii" demagogii a lui Gladstone, încrederea neclintită a maselor în ţinuta morală a politicii sale şi, mai ales, în moralitatea sa personală au fost factorii ce au dus atît de repede la victorie această „maşină" în lupta sa contra notabilităţilor. A apărut un element cezaro-plebiscitar în politică: un dictator al cîmpului de luptă electorală. Acest lucru s-a produs în foarte scurt timp. În 1877, sistemul caucus a intrat în joc pentru prima oară în alegerile generale. Cu o victorie strălucită: rezultatul a fost răsturnarea lui Disraeli[20], aflat în toiul marilor sale succese. În 1866, maşina era deja atît de perfect orientată harismatic către o personalitate încît, atunci cînd s-a pus problema „home rule"-ului[21], întregul aparat, de sus pînă jos, nu s-a întrebat: sîntem, de fapt, de partea lui Gladstone?, ci, pur şi simplu, la un cuvînt al lui, a cotit-o împreună cu el, spunînd: orice ar face el, noi îl urmăm. Şi l-a lăsat baltă pe propriul ei creator, pe Chamberlain.

Această maşinărie avea nevoie de un personal considerabil. Mai bine de 2000 de persoane îşi cîştigă existenţa, în Anglia, direct din politica partidelor. Cu mult mai numeroşi sînt, de bună seamă, cei care participă la viaţa politică, în special la cea locală, fiind pur şi simplu vînători de posturi sau avînd alt fel de interese. Alături de interesele economice, un rol important în cooptarea politicienilor în sistemul caucus, îl joacă problemele de vanitate. Dorinţa de a deveni „J.P."[22] sau chiar „M.P."[23] este, firească, o chestiune de mare ambiţie şi cei cu o bună educaţie de acasă, „gentlemen", au şanse să şi-o satisfacă.

19 Gladstone, William (1809-1898) – timp de mulţi ani prim-ministru al Angliei (n. trad.)

20 Disraeli, Benjamin (1804-1881) – scriitor, politician, în mai multe rînduri prim-ministru al Angliei (n. trad.)

21 home rule – în englezăt: autonomie; aici fiind vorba de autonomia Irlandei (n. trad.)

22 J.P. – judecător de pace (n. trad.)

23 M.P. – membru al parlamentului (n. trad.)

Aspirația supremă, în special pentru mecenații din lumea finanțelor – fondurile partidelor provin, în proporție de aproape 50%, din contribuțiile unor donatori anonimi –, era aceea de a accede la demnitatea de peer[24].

Care este însă efectul întregului sistem? Este că astăzi, parlamentarii englezi, cu excepția cîtorva membri ai cabinetului (și a cîtorva independenți), nu sînt, în mod normal, altceva decît o turmă foarte disciplinată de votanți. La noi, în Reichstag, se obișnuia măcar ca, prin rezolvarea corespondenței personale de pe biroul din fața locului tău, să creezi aparența că lucrezi pentru binele țării. Astfel de gesturi nu sînt dezirabile în Anglia; membrul parlamentului trebuie doar să voteze și să nu-și trădeze în nici un fel partidul; trebuie să răspundă prezent, cînd whip-ul îl strigă și să facă ceea ce îi cere cabinetul sau, după caz, leader-ul opoziției. În țară, mașina caucus este aproape complet lipsită de inițiative, dacă are un conducător puternic. Ea e perfect supusă leader-ului. Iar în fruntea parlamentului stă, de fapt, un dictator plebiscitar, pe care masele îl urmează și pentru care parlamentarii nu sînt decît niște profitori politici ce constituie armata sa de aderenți.

Dar cum are loc selecția conducătorilor în acest sistem? După ce criterii? Decisiv este aici, în primul rînd – pe lîngă forța voinței, esențială pretutindeni în lume –, puterea de convingere a discursului demagogic. Genul de discurs s-a schimbat de-a lungul timpului: de la Cobden[25], care apela la rațiune, la Gladstone, un tehnician al formulelor aparent rezonabile de tipul „lasă-faptele-să-vorbească" și pînă în zilele noastre, cînd se lucrează frecvent cu mijloace pur emoționale, de tipul celor folosite de armata salvării, pentru a pune masele în mișcare.

Situația actuală ar putea fi numită, de bună seamă, o „dictatură bazată pe exploatarea emoționalității maselor". Dar sistemul foarte complex al activității comitetelor parlamentare engleze permite fiecărui politician, ba îi obligă chiar pe toți cei ce doresc să participe efectiv la conducere, să contribuie la această activitate. Toți miniștrii marcanți ai ultimelor decenii au trecut prin această reală și foarte eficientă școală a muncii, iar practica prezentării de rapoarte și critica publică a activității comitetelor fac ca această școală să constituie într-adevăr un mod de selecție care îl elimină pe demagogul pur.

Așa stau lucrurile în Anglia. Dar sistemul caucus de acolo a fost doar o variantă blîndă de impunere a principiului plebiscitar, pe lîngă organizarea partidelor în America, unde acest principiu s-a impus deosebit de devreme și într-o formă deosebit de pură. America lui Washington[26] trebuia să fie, con-

24 peer – titlu de noblețe în Anglia (n. trad.)

25 Cobden, Richard (1804-1865) – precursor al mișcării engleze pentru o economie liberă (n. trad.)

26 Washington, George (1732-1799) – primul președinte al SUA (n. trad.)

form ideilor lui, o comunitate administrată de „gentlemen". Un gentleman era pe atunci, chiar și dincolo de ocean, un proprietar de pămînt sau un absolvent de colegiu. Așa a fost la început. Dar cînd s-au format partidele, membrii Camerei Reprezentanților au ridicat pretenții la posturile de conducere. Lucrurile au decurs exact ca în Anglia, pe vremea dominației notabilităților. La început, organizarea partidelor era foarte slabă. Asta a durat pînă în 1824. Chiar înainte de anii douăzeci, în unele municipalități – puncte de plecare ale evoluției moderne –, mașina partidelor era deja în formare. Dar abia alegerea ca președinte a lui Andrew Jackson[27], candidat al fermierilor din vest, a răsturnat definitiv vechea tradiție. Sfîrșitul propriu-zis al conducerii partidelor de către parlamentarii de frunte a intervenit puțin după 1840, cînd marii parlamentari – Calhoun, Webster – au ieșit din viața politică, întrucît, în țară, parlamentul își pierduse practic orice putere în fața mașinii de partid. „Mașina" plebiscitară a apărut atît de devreme în America, deoarece acolo, și numai acolo, șeful executivului și – ceea ce e esențial – șeful patronajului posturilor era un președinte ales plebiscitar, care, conform modului de „împărțire a puterii" era aproape independent de parlament în exercitarea funcției sale. O adevărată risipă de posturi grase îi aștepta, așadar, ca răsplată, pe cei ce ieșeau învingători în alegerile prezidențiale. De aici a rezultat acel „spoil system"[28], ridicat la rang de principiu, în mod sistematic, de Andrew Jackson.

Ce înseamnă astăzi acest spoil system – adică atribuirea tuturor posturilor federale aderenților candidatului învingător – pentru structura partidelor? Înseamnă că se înfruntă niște partide lipsite de orice bază doctrinală, simple organizații de vînători de posturi, care își fac programe exclusiv în vederea luptei electorale, programe ce se schimbă mereu în funcție de șansele de a obține voturi și se schimbă într-o măsură fără egal în alte locuri, în ciuda faptului că există și în alte părți situații asemănătoare. Partidele sînt chiar întru totul croite pe măsura celei mai importante lupte electorale din punctul de vedere al patronajului posturilor: al luptei pentru președinția Statelor Unite și pentru posturile de guvernatori ai statelor federale. Programele și candidații se stabilesc în „convențiile naționale" ale partidelor, fără intervenția parlamentarilor, adică de către congresele partidelor care, formal, sînt foarte democratic constituite. Sînt adunări de delegați ai unor „primaries"[29], ai unor adunări generale ale partidelor. Deja în aceste „primaries", delegații sînt aleși în func-

27 Jackson, Andrew (1767-1845) – învingător al armatelor engleze în 1814, membru fondator al partidului democrat, președinte al SUA (n. trad.)

28 spoil system – termen american pentru desemnarea sistemului de distribuire a posturilor în stat între partizanii partidului venit la putere (n. trad.)

29 primaries – denumirea dată de americani adunării electorale în care sînt desemnați candidații partidului (n. trad.)

ţie de numele candidaţilor la posturile de şefi de stat; iar *în interiorul* partidelor se dezlănţuie cele mai crîncene lupte tocmai pentru „nominalizări". Preşedintele dispune de 300 000-400 000 de numiri în posturi, ce urmează să fie făcute de el personal, doar cu consultarea senatorilor statelor respective. Senatorii au deci putere politică. Dar Camera Reprezentanţilor este relativ lipsită de putere, căci e privată de orice patronaj de posturi, iar miniştrii sînt simple ajutoare ale preşedintelui legitimat de popor – peste capul tuturor, inclusiv al parlamentului – şi îşi pot exercita funcţiile indiferent de încrederea sau neîncrederea Camerei, această situaţie fiind una din consecinţele „separării puterilor".

Acel „spoil system", o altă consecinţă a sa, a fost tehnic posibil în America datorită faptului că într-o civilizaţie atît de tînără ca cea americană, putea fi suportată o administraţie complet diletantă. Căci 300 000-400 000 de oameni ai partidelor, lipsiţi de orice calificare, fără alte merite decît faptul că au adus servicii partidului lor, puşi în posturile administrative, nu puteau să nu dea naştere la mari neregului: la o corupţie fără egal şi la o nemaipomenit de proastă gospodărire, pe care numai o ţară cu posibilităţi economice încă nelimitate le putea suporta.

Figura tipică ce a ieşit la suprafaţă o dată cu acest sistem al maşinii plebiscitare a partidului este „boss"-ul. Ce este boss-ul? Un întreprinzător politic capitalist, care, pe socoteala sa proprie şi pe riscul său propriu, face rost de voturi. Primele sale relaţii le poate obţine datorită poziţiei sale de avocat, cîrciumar sau proprietar de întreprindere sau, eventual, acordînd credite. Apoi, îşi extinde legăturile, pînă ajunge să „controleze" un anumit număr de voturi. Ajuns în acest stadiu, ia legătura cu boss-ul vecin; prin zel, iscusinţă şi mai ales prin discreţie, atrage atenţia celor ajunşi mai departe în această carieră şi începe să se ridice. Boss-ul este indispensabil în organizarea partidului, care, practic, e centralizată în mîna lui. Rolul lui esenţial este să adune fonduri. Cum reuşeşte s-o facă? Parţial, din cotizaţii; în mare parte prin impozitarea salariilor acelor funcţionari care şi-au căpătat posturile datorită lui sau partidului lui; apoi, prin bacşişuri: cine vrea să încalce nepedepsit una din numeroasele legislaţii, are nevoie de bunăvoinţa boss-ului şi trebuie s-o plătească, pentru că altfel va avea negreşit mari neplăceri. Dar toate acestea nu sînt încă suficiente pentru alcătuirea capitalului necesar. Boss-ul este indispensabil şi în preluarea directă a banilor marilor magnaţi financiari. Aceştia nu vor încredinţa bani în scopuri electorale nici unui funcţionar plătit al partidului şi în nici un caz vreunui casier oficial. Boss-ul, cu dibăcia şi discreţia sa în chestiuni băneşti, este fără îndoială omul acelor cercuri capitaliste care finanţează alegerile. Boss-ul tipic este prin excelenţă omul profitului. El nu aspiră la onoruri sociale; acest „profesionist" e dispreţuit de „lumea bună". El caută

exclusiv putere, putere ca sursă de bani, dar şi putere de dragul puterii. El lucrează din umbră, spre deosebire de leader-ul englez. Vocea lui nu se aude în public; el sugerează oratorilor ce ar fi de dorit să spună, dar el însuşi tace. De regulă, nu ocupă nici o funcţie, decît, eventual, funcţia de senator în senatul federal. Dat fiind că senatorii participă, conform constituţiei, la împărţirea posturilor, din acest for fac parte adeseori înşişi „boss"-ii principali.

Distribuirea posturilor are loc în primul rînd după criteriul serviciilor aduse partidului. Dar şi contribuţia bănească intervine de multe ori. Există chiar taxe bine stabilite pentru anumite posturi: un sistem de vînzare a posturilor, aşa cum l-au cunoscut monarhiile secolelor XVII şi XVIII, inclusiv statul papal.

Boss-ul nu are „principii" politice clare, el este complet amoral şi se întreabă doar: ce anume ar putea aduce voturi? Nu arareori este un om de-a dreptul prost crescut. Dar în viaţa sa particulară e îndeobşte ireproşabil, corect. Numai în etica sa politică se adaptează tehnicilor curente din activitatea politică, aşa cum au trebuit să facă foarte mulţi dintre noi, în perioada speculei, în domeniul eticii economice. Faptul că e dispreţuit de societate ca „profesionist", ca politician, nu-l deranjează. Faptul că el însuşi nu ajunge şi nu vrea să ajungă în posturi înalte are avantajul că nu arareori candidaturile sînt oferite unor personalităţi din afara partidului – şi nu mereu vechilor notabilităţi din partid, ca la noi –, dacă boss-ul consideră că astfel şansele electorale cresc. Structura aceasta de partide fără doctrină, cu deţinători ai puterii dispreţuiţi de societate a adus totuşi oameni capabili la preşedinţie, oameni care la noi nu ar fi reuşit niciodată. Desigur, boss-ii se vor opune oricărui „outsider"[30] care ar putea pune în pericol sursele lor de bani şi de putere, dar pe cîmpul de luptă electorală, nu arareori, de dragul alegătorilor, ei au trebuit să accepte chiar candidaţi care treceau drept mari duşmani ai corupţiei.

Aici există, aşadar, un mecanism de partid cu caracter pronunţat capitalist, bine organizat de sus pînă jos, sprijinit şi pe un anumit tip de cluburi, extrem de închise, organizate ca nişte secte, de felul lui Tammany Hall[31], care urmăresc exclusiv obţinerea de profituri prin stăpînirea politică a administraţiei, în special în municipii. Acest tip de viaţă politică a fost posibilă datorită pronunţatei democraţii din Statele Unite, din această „lume nouă". Dar tot sistemul a luat-o acum pe calea unei morţi lente. America nu mai poate fi condusă de diletanţi. Cu 15 ani în urmă, muncitorii americani, întrebaţi de ce se lasă conduşi de politicieni pe care ei înşişi spun că-i dispreţuiesc, mai răspundeau: „Preferăm să avem funcţionari pe care noi nu dăm nici doi bani, decît să avem, ca la voi, o castă de funcţionari care nu dau nici doi bani pe voi".

30 outsider – în engleză în text, înseamnă „om din afară" (n. trad.)

31 vezi nota 13

Aceasta era vechea poziție a „democrației" americane. Socialiștii gîndeau însă complet altfel, încă de pe atunci. Acum, situația nu mai poate fi suportată. Administrația diletantă nu mai face față, iar Civil Service Reform[32] creează tot mai multe posturi permanente, cu drept la pensie, și caută să aducă în posturile administrative funcționari cu studii, la fel de incoruptibili și de capabili ca ai noștri. Aproximativ 100 000 de posturi nu mai pot fi ocupate ca recompense electorale. Ele pot fi ocupate numai de oameni cu o diplomă corespunzătoare și dau dreptul la pensie. În felul acesta, acel spoil system va dispărea treptat, iar modul de organizare al partidelor se va transforma și el, dar încă nu știm cum.

În *Germania*, principalele aspecte ale mecanismului politic au fost pînă acum următoarele. În primul rînd: lipsa de putere a parlamentului. Rezultatul era că nici un om cu calități de conducător nu zăbovea prea multă vreme acolo. Căci ce putea el face în parlament? Dacă se elibera un post de cancelar, putea să-i spună șefului administrației respective: am în circumscripția mea un om foarte capabil, care ar fi potrivit, angajați-l deci. Și asta se făcea. Cam atît putea obține un parlamentar german pentru satisfacerea instinctului puterii, dacă îl avea. La asta se adăuga – și acest al doilea aspect îl condiționa pe primul – însemnătatea enormă pe care o aveau în Germania posturile administrative de specialitate, ce nu puteau fi ocupate decît de oameni cu studii. În această privință, eram pe primul loc în lume. Consecința a fost că funcționarii profesioniști au cerut să ocupe nu numai aceste posturi de specialitate, ci și posturile de miniștri. În Landtag-ul bavarez, anul trecut, cînd s-a pus problema parlamentarizării, a fost adusă obiecția că dacă ministerele vor fi ocupate de parlamentari, oamenii dotați nu se vor mai face funcționari. În plus, administrația funcționarilor s-a sustras sistematic unui control de tipul celui al comitetelor parlamentare engleze și i-a luat astfel parlamentului – cu cîteva rare excepții – și această posibilitate de a forma, din rîndurile sale, șefi administrativi într-adevăr eficienți.

În al treilea rînd, noi, în Germania, spre deosebire de America, am avut partide politice cu doctrină, care afirmau, cu o bună credință cel puțin subiectivă, că membrii lor reprezentau anumite „mentalități". Cele două partide principale: centrul, pe de o parte și social-democrații, pe de alta, erau însă, prin originea lor și din propria lor voință, partide ale unor minorități. Cercurile conducătoare ale centrului nu au făcut niciodată un secret din faptul că se împotrivesc parlamentarismului de teamă să nu devină minoritari, caz în care le-ar deveni mai greu să-și plaseze vînătorii de posturi, prin presiuni asupra guvernului, așa cum au făcut-o pînă acum. Social-democrații erau din principiu

32 Civil Service Reform – denumirea reformei administrației americane (n. trad.)

partidul unei minorități și o frînă în calea parlamentarizării, deoarece nu voiau să intre în cîrdășie cu orînduirea politică burgheză existentă. Faptul că amîndouă partidele se excludeau din sistemul parlamentar, a făcut parlamentarizarea practic imposibilă.

Ce s-a întîmplat cu politicienii profesioniști germani? Ei nu aveau nici o putere, nici o răspundere, erau doar un fel de notabilități de mîna a doua și de aceea, mai nou, au fost cuprinși de acele instincte ale viitorului care bîntuie acum pretutindeni. Din cercurile acestor notabilități, pentru care micile lor posturi erau însuși sensul vieții, nici un om deosebit nu se putea ridica. Am cunoscut oameni din diferite partide, bineînțeles și din cel social-democrat, a căror carieră politică a fost o adevărată tragedie, deoarece aveau evidente calități de conducător și tocmai de aceea, notabilitățile nu-i puteau tolera. Această cale a transformării lor în bresle de funcționari a fost parcursă de toate partidele noastre. Bebel[33], de pildă, era totuși un conducător, ca temperament și ca integritate a caracterului, chiar dacă avea o inteligență modestă. Faptul că a fost un martir, că nu a înșelat niciodată încrederea maselor (în ochii lor), a făcut ca masele să fie mereu de partea lui și nici o putere din partid nu i s-a putut opune în mod serios. Dar totul s-a terminat o dată cu moartea sa, după care a început dominația funcționarilor. Au ieșit la suprafață funcționarii sindicali, secretarii de partid, ziariștii: partidul a căzut pradă instinctelor birocratice. Acești funcționari erau, desigur, foarte onorabili, chiar excepțional de onorabili față de cei din alte țări, mai ales față de funcționarii sindicali îndeobște coruptibili din America, dar consecințele conducerii funcționărești, despre care am vorbit deja, s-au făcut simțite și în cadrul acestui partid.

De prin 1880, partidele burgheze s-au transformat în simple clici ale notabilităților. În anumite ocazii, ce-i drept, ele au fost obligate să facă apel, de dragul propagandei, la intelectuali din afara partidului, spre a putea spune că „iată, cutare și cutare sînt cu noi!" Dar se făcea tot posibilul pentru a împiedica aceste personalități să participe la alegeri. Partidul se resemna să le depună totuși candidatura doar dacă ei refuzau categoric să marșeze la toate aceste manevre.

Grupurile noastre parlamentare funcționau fiecare, și funcționează și acum, ca o clică. Toate discursurile pronunțate în adunările generale ale Reichstagului sînt supuse unei cenzuri prealabile din partea partidului. Acest fapt se simte și din plictiseala de moarte pe care o produc. Nu are dreptul să ia

33 Bebel, August (1840-1913) – social-democrat, președinte al Asociațiilor muncitorești germane, întemeietor, alături de Wilhelm Liebknecht, al Partidului Muncitoresc Social-Democrat, militant al luteі de clasă și solidarității internaționale a proletariatului (n. trad.)

cuvîntul decît deputatul în prealabil desemnat. Nimic nu poate contrasta mai mult cu practicile parlamentare engleze, decît, poate, din motive diametral opuse, ceea ce se întîmplă în parlamentul francez.

Poate că acum, după violenta răsturnare pe care ne place s-o numim revoluţie, e pe cale să se producă o schimbare. Spun: poate, pentru că nu putem avea nici o certitudine. În primul rînd, se preconizează formarea unor partide noi. Dar formaţiunile acestea nu sînt deocamdată decît niște organizaţii de amatori. În special studenţii din diferite universităţi merg pe această cale. Găsește cîte un om care le face impresia că că ar avea calităţi de şef şi-i spun: noi vă vom pregăti terenul, dumneavoastră nu aveţi decît să faceţi treaba. Dar au apărut şi organizaţii politice cu caracter comercial. S-a întîmplat ca anumite persoane să se prezinte la indivizi ce li se păreau potriviţi ca şefi, cu propunerea de a le recruta aderenţi, contra vărsării unei anumite sume pentru fiecare vot nou obţinut. Dacă mi-aţi cere acum să vă spun cinstit care din aceste două procedee mi se pare mai sigur din punctul de vedere al tehnicii politice, cred că l-aş prefera pe cel din urmă. Dar în ambele cazuri a fost vorba doar de baloane de săpun ce s-au ridicat rapid spre a se sparge deîndată. De fapt, au fost doar remaniate vechile mecanisme, care au început să funcţioneze ca pe vremuri. Cele două fenomene menţionate nu sînt decît simptome ce indică faptul că s-ar putea ivi, eventual, mecanisme noi, dar numai cu condiţia să apară adevăraţi şefi. Şi chiar şi atunci, caracteristicile tehnice ale sistemului de reprezentare proporţională vor împiedica noile formaţiuni să ia avînt. Singurul lucru nou pe care l-am văzut pînă acum a fost, pur şi simplu, apariţia cîtorva dictatori care au produs agitaţie pe străzi şi au dispărut rapid, precum apărusră. Şi totuşi, numai partizanii lor, ai acestor dictatori, erau într-adevăr organizaţi şi se supuneau unei discipline stricte, de unde rezulta şi forţa acestor minorităţi. Momentan, ele şi-au pierdut însă avîntul.

Să presupunem că situaţia s-ar putea schimba. Ar trebui atunci, ţinînd seama de tot ce am spus, să conştientizăm următorul fapt important: cînd partidele sînt conduse şi animate de şefi plebiscitari, are loc o „aplatizare morală" sau, mai clar spus, o proletarizare spirituală a aderenţilor săi. Într-o astfel de organizare, aderenţii nu-i pot fi utili şefului decît dacă i se supun orbeşte, adică dacă sînt, ca în America, înregimentaţi într-o maşinărie care nu e perturbată nici de vanităţile notabilităţilor, nici de pretenţiile la originalitate ale unor indivizi. Alegerea lui Lincoln a fost posibilă tocmai pentru că organizarea partidului său avea acest caracter. Acelaşi fenomen s-a produs, după cum am văzut, cu sistemul caucus, în cazul lui Gladstone. Acesta este preţul ce trebuie plătit în cazul instalării unui adevărat şef în fruntea partidului. Nu avem decît următoarea alternativă: ori o democraţie admite existenţa unui adevărat şef în

fruntea sa şi atunci acceptă existenţa unei „maşini" politice, ori, bunăoară, îi renegă pe şefi şi cade atunci sub stăpînirea unor „politicieni profesionişti" fără vocaţie, fără calităţile harismatice ale adevăraţilor şefi. În acest ultim caz, avem de-a face cu ceea ce opoziţia din interiorul unui partid numeşte dominaţia „facţiunilor". Deocamdată nu vedem în partidele germane decît dominaţia politicienilor. Perpetuarea acestei situaţii, cel puţin în statul federal, va fi favorizată în primul rînd de faptul că se va resuscita, fără îndoială, Bundesratul. Consecinţa inevitabilă va fi o limitare a puterii Reichstag-ului şi, ca urmare, imposibilitatea apariţiei unor şefi din rîndurile lui. Această situaţie va fi favorizată încă mai mult prin sistemul reprezentării proporţionale, aşa cum este el înţeles acum. Acest sistem este, într-adevăr, manifestarea tipică a unei democraţii fără şefi, nu numai pentru că permite contrafacerea listelor în favoarea notabilităţilor, dar şi pentru că dă, anumitor grupuri interesate, posibilitatea să constrîngă formaţiunile politice să includă pe listele lor anumiţi funcţionari, astfel că, pînă la urmă, ne vom găsi în faţa unui parlament apolitic, în care adevăraţii conducători nu-şi mai au locul. Numai preşedintele Reich-ului, în caz că va fi ales prin plebiscit, şi nu de către parlament, ar putea deveni o supapă de siguranţă, în această totală lipsă de conducători. O conducere verificată din punctul de vedere al capacităţii sale ar putea să apară şi s-ar putea selecţiona abia atunci cînd, în comunităţile mari – ca în Statele Unite, în toate cazurile cînd s-a dorit într-adevăr lichidarea corupţiei –, va ieşi la suprafaţă un dictator plebiscitar, căruia i se va da dreptul să-şi aleagă singur colaboratorii. Asta ar duce la o organizare a partidelor croită pentru astfel de alegeri. Dar ostilităţile tipic mic-burgheze ale conducătorilor din cadrul tuturor partidelor, şi în special al celui social-democrat, nu lasă să se întrevadă deocamdată nici o şansă de acest fel.

De aceea, nu este deloc clar, deocamdată, cum va arăta în viitor practicarea politicii ca „profesie" şi, cu atît mai puţin, ce căi se vor deschide celor dotaţi pentru politică pentru a primi sarcini pe măsura lor. În faţa celui care, din pricina situaţiei sale materiale, e nevoit să trăiască „din" politică, apare desigur următoarea alternativă: fie se angajează ca ziarist sau ca funcţionar al unui partid, acestea fiind căile directe tipice, fie devine purtătorul de cuvînt al unor interese în cadrul unui sindicat, al camerei de comerţ, al camerei de agricultură, de industrie sau la bursa braţelor de muncă sau ocupînd un post în administraţia comunală. Nu se pot spune prea multe despre aceste situaţii, decît poate că funcţionarul de partid şi ziaristul au faima proastă a unor „declasaţi". Ei sînt mereu trataţi drept un „scriitoraş cu simbrie" respectiv, un „vorbitor cu simbrie", chiar dacă nu li se spune direct acest lucru. Un om care nu se simte apărat lăuntric în astfel de situaţii, care nu ştie să-şi dea sieşi

răspunsul corect, e mai bine să evite aceste căi, care, oricum, pe lîngă ispite penibile, pot aduce doar neîncetate decepţii. Dar ce fel de bucurii interioare poate aduce totuşi cariera de om politic şi ce condiţii trebuie să îndeplinească cel care se dedică unei cariere de acest fel?

Ei bine, ceea ce oferă în primul rînd o astfel de profesiune este sentimentul puterii. Chiar în posturi relativ modeste, conştienţa influenţei ce o are asupra oamenilor, a participării la puterea exercitată asupra lor, şi înainte de toate: sentimentul că ţine şi el în mînă un fir al evenimentelor de importanţă istorică, îl pot ridica pe omul politic deasupra cotidianului. Dar problema care i se pune este: în virtutea căror calităţi poate să spere că va fi la înălţimea puterii (fie şi foarte limitate) pe care o va avea şi că va putea face faţă responsabilităţilor pe care aceasta i le va aduce? Şi aici intrăm în domeniul problemelor etice, căci tot aici se pune şi întrebarea: ce fel de om trebuie să fii ca să-ţi poţi permite să iei în mînă spiţele roţii istoriei?

Se poate afirma că există trei calităţi deosebit de importante pentru un politician: pasiunea, simţul responsabilităţii şi intuiţia. Pasiunea, în sensul devotamentului pentru o „cauză", al supunerii faţă de zeul sau demonul ce o patronează. Nu în sensul acelei stări lăuntrice pe care regretatul meu prieten Georg Simmel[34] obişnuia s-o numească „agitaţie sterilă", caracterizînd un anumit tip de intelectuali, în special ruşi (în nici un caz pe toţi intelectualii ruşi!) şi care joacă un rol atît de mare acum, la intelectualii noştri, în acest carnaval împodobit cu numele pretenţios de „revoluţie": un romantism al „intelectualului care se implică", dar care lucrează în gol, lipsit fiind de sentimentul responsabilităţii pentru o cauză. Căci numai cu pasiunea, oricît de sincer ar fi ea resimţită, nu se poate face, desigur, nimic. Împătimirea pură şi simplă nu te poate face politician, dacă nu transformi, punîndu-te în serviciul unei „cauze", *responsabilitatea* pentru acea cauză în principala stea călăuzitoare a activităţii tale. Iar pentru asta e nevoie – şi aceasta este principala calitate psihologică a politicianului – de intuiţie, de capacitatea de a lăsa realităţile să lucreze asupra ta, păstrîndu-ţi liniştea interioară şi concentrarea, aşadar păstrînd *distanţa* faţă de lucruri şi oameni. „Nedistanţarea" pură şi simplă constituie unul dintre păcatele capitale ale politicianului şi este o caracteristică a cărei cultivare la generaţia tinerilor noştri intelectuali îi va condamna pe aceştia la incapacitate politică. Fiindcă tocmai aceasta este problema: cum pot fi forţate să stea alături, în acelaşi suflet, împătimirea cea mai fierbinte şi intuiţia cea mai rece? Politica se face cu capul, nu cu alte părţi ale corpului sau ale sufletului. Şi totuşi, devotamentul faţă de ea – dacă nu este pur şi simplu un joc intelectual frivol, ci o adevărată preocupare umană – se naşte din pasiune şi se păstrează în virtutea

34 Simmel, Georg (1858-1918) – filozof şi sociolog german, autor al *Filozofiei banului* (n. trad.)

aceleiaşi pasiuni. Dar acea puternică înfrînare a sufletului care îl caracterizează pe politicianul pasionat şi îl deosebeşte de diletantul politic aflat în „agitaţie sterilă", este posibilă numai prin deprinderea distanţării, a detaşării, în toate sensurile cuvîntului. „Forţa" unei „personalităţi" politice derivă în primul rînd din aceste calităţi. De aceea, politicianul are de înfruntat zi de zi şi ceas de ceas un duşman banal, ce ţine de firea umană: *vanitatea* cea mai comună, duşmanul de moarte al oricărui devotament pentru o cauză şi al oricărei detaşări, şi în special, al detaşării faţă de tine însuţi.

Vanitatea este o trăsătură de caracter foarte răspîndită, poate că nimeni nu este scutit de ea. În cercurile academice, în cercurile savanţilor, este chiar un fel de boală profesională. Dar în cazul acesta, al savanţilor, oricît de antipatic s-ar exterioriza, este relativ inofensivă, în sensul că, de regulă, nu deranjează cu nimic activitatea ştiinţifică. Cu totul altfel stau lucrurile însă în cazul politicianului. Pentru el, aspiraţia la *putere* este un instrument indispensabil. „Instinctul puterii" – cum se spune de obicei – face parte aşadar din trăsăturile sale normale. Păcatul faţă de spiritul sfînt al meseriei sale începe atunci cînd această aspiraţie la putere îşi pierde rosturile obiective şi devine o chestiune de amor propriu, în loc să fie pusă exclusiv în slujba unei *cauze*. Căci, pînă la urmă, există doar două tipuri de păcate capitale în politică: absenţa unei cauze şi – adesea, dar nu întotdeauna simultan – lipsa responsabilităţii. Din vanitate, din nevoia de a ieşi în faţă, derivă, pentru politician, o foarte puternică ispită de a comite unul din aceste păcate sau amîndouă. Mai ales pentru că demagogul este nevoit să „exercite influenţă" şi tocmai de aceea este mereu în pericolul de a deveni, pur şi simplu, un actor, de a nu mai lua în serios consecinţele faptelor sale, de a fi interesat exclusiv de „impresia" pe care o face. Lipsa unei cauze îl poate aduce pe politician în situaţia de a lupta numai pentru aparenţa strălucitoare a puterii şi nu pentru adevărata putere, iar lipsa responsabilităţii îl poate aduce în situaţia de a se lupta pentru putere exclusiv de dragul puterii, şi nu în vederea realizării unui ţel anumit. Căci, deşi – sau mai degrabă tocmai pentru că – puterea este un instrument indispensabil în politică, iar aspiraţia la putere este, deci, una din forţele motrice ale politicii, nu există degradare mai periculoasă a forţei politice decît fanfaronada unor parveniţi la putere, decît vanitatea narcisistică a celor copleşiţi de sentimentul puterii şi, decît, în genere, orice cult al puterii în sine. Simplul „politician al puterii", cum îl numeşte şi la noi un cult practicat cu fervoare, poate avea o mare influenţă, dar influenţa lui se exercită, de fapt, în gol, fără nici un sens. În această privinţă, criticii „politicii puterii" au perfectă dreptate. Prăbuşirea interioară bruscă a unor exponenţi ai puterii tipici pentru acest spirit ne-a oferit ocazia să constatăm ce slăbiciune interioară şi ce neputinţă se ascunde în spatele acestor

gesturi trufaşe, lipsite de orice conţinut. Ele sînt rezultatul unei blazări extrem de meschine şi superficiale în ce priveşte *rostul* activităţii umane în genere şi al unei atitudini complet străine de cunoaşterea tragismului cu care e întreţesută orice acţiune umană şi în special cea politică.

Este un mare adevăr şi o caracteristică fundamentală – greu de argumentat aici – a oricărei istorii, faptul că rezultatul final al unei acţiuni umane este adesea, ba chiar în mod legic, într-un raport de-a dreptul paradoxal cu sensul său originar. Dar asta nu constituie un motiv pentru ca sensul, adică: serviciul adus unei cauze, să lipsească, pentru că oricum, acţiunea trebuie să aibă o consistenţă interioară. Cum trebuie să arate cauza în numele căreia politicianul aspiră la putere şi face uz de putere – este o chestiune de credinţă. Ea poate servi ţeluri naţionale sau umanitare, sociale şi etice sau culturale, lumeşti sau religioase, ea poate fi susţinută de o credinţă în „progres" – indiferent în ce sens – sau, bunăoară, poate să renege cu răceală acest fel de credinţă, poate să se pretindă a fi în slujba unei „idei" sau poate avea intenţia de a servi ţeluri legate exclusiv de viaţa cotidiană, renegînd importanţa ideilor. Oricum, o credinţă trebuie să fie prezentă. Altfel întreaga activitate este de fapt, grevată – lucru perfect adevărat – de blestemul nimicniciei creaţiei, chiar dacă exterior stă sub semnul celor mai mari succese politice.

Cu cele spuse, ajungem deja la ultima problemă pe care vrem s-o discutăm în această seară: *la etica* politicii privite ca o „cauză". Ce rol poate îndeplini politica în sine, indiferent de ţelurile sale, în economia morală generală a conduitei de viaţă? Care este, ca să zicem aşa, locul etic care o adăposteşte? Concepţiile din ultima vreme sînt, evident, divergente în această privinţă şi trebuie făcută o *alegere*. Să trecem, cu curaj, la această problemă, repusă în discuţie de curînd, dar, după părerea mea, complet pe dos.

Să ne lămurim mai întîi cu o denaturare de-a dreptul trivială. Trebuie să spunem în primul rînd că etica poate juca un rol extrem de funest din punct de vedere moral! Să dăm cîteva exemple. Rar se întîmplă ca un bărbat a cărui iubire pentru o femeie se stinge, spre a se îndrepta către alta, să nu simtă nevoia să se justifice faţă de sine însuşi, spunînd că ea n-a meritat iubirea lui sau l-a înşelat sau găsind alte „motive" de felul acesta. Iată o lipsă de cavalerism ce suprapune destinului nefericit al femeii care nu mai este iubită, destin pe care ea e nevoită să-l suporte, o „justificare" şi mai necavalerească, în virtutea căreia el îşi arogă anumite drepturi, încercînd să arunce asupra ei, pe lîngă nefericire, şi vinovăţia. La fel procedează şi concurentul erotic care are succes: adversarul trebuie să fie mai prost, altfel nu ar fi fost înlăturat. Acelaşi lucru se întîmplă, desigur, atunci cînd, după victoria într-o bătălie, învingătorul pretinde, cu un meschin aer de superioritate: am învins şi deci dreptatea e, fără

îndoială, de partea mea. Sau, cînd cineva îşi pierde cumpătul în faţa atrocităţilor războiului şi, în loc să-şi spună, pur şi simplu, că a fost mai mult decît poate el suporta, simte nevoia să-şi justifice epuizarea sufletească descoperind, chipurile, că nu a putut suporta toate acestea dat fiind că a trebuit să lupte pentru o cauză nedreaptă. Şi tot aşa fac cei învinşi în război. În loc să caute, ca nişte babe, „vinovaţii" – cînd, de fapt, însăşi structura societăţii a produs războiul –, toţi cei cu o ţinută morală bărbătească şi demnă ar spune duşmanului, pur şi simplu: „Am pierdut războiul, voi l-aţi cîştigat. Asta e situaţia, acum hai să vedem care sînt consecinţele acestei situaţii asupra intereselor obiective ce au fost în joc şi, mai cu seamă, în privinţa răspunderii pentru *viitor*, răspundere ce revine în primul rînd învingătorului." Toate celelalte discuţii sînt meschine şi periculoase. Lezarea intereselor sale poate fi iertată de o naţiune, dar nu şi lezarea onoarei sale, mai ales dacă e făcută cu o aroganţă atît de perfidă. Fiecare nou document ce iese la iveală, după decenii, revitalizează lamentările ruşinoase, ura şi mînia, în loc ca războiul, împreună cu deznodămîntul lui, să fie cît mai repede date uitării, cel puţin pe plan *moral*. Dar acest lucru se poate face numai cu simţ practic, cavalerism şi mai cu seamă: cu demnitate. Şi în nici un caz cu o „etică" ce duce, în realitate, la o umilire a ambelor părţi. În loc să fie preocupaţi de ceea ce-i priveşte pe politicieni: de viitor şi de responsabilitatea pentru acest viitor, iată că politicienii se ocupă de problema păcatelor trecutului, problemă politic sterilă, dat fiind că oricum nu va putea fi niciodată rezolvată. Să faci asta este într-adevăr un păcat politic, în măsura în care există aşa ceva. Şi mai mult, este pierdută din vedere inevitabila denaturare a întregii probleme datorită unor interese foarte materialiste: interesele învingătorilor de a obţine cît mai mult – pe plan moral şi material –, speranţele învinşilor că printr-o recunoaştere a vinovăţiei ar avea ceva de cîştigat. Dacă există un lucru „degradant" pe lume, atunci, iată, acesta este. Şi el apare ca o consecinţă a unui anume mod de folosire a „eticii", spre a demonstra cu orice preţ că dreptatea e de partea ta.

Dar cum stau lucrurile cu adevărata relaţie dintre etică şi politică? Ele nu au nimic de-a face una cu alta, cum s-a spus de atîtea ori? Sau, dimpotrivă, adevărul este că activitatea politică se supune „aceleiaşi" etici ca oricare altă activitate? S-a crezut uneori că aceste două afirmaţii se exclud reciproc: ori una, ori cealaltă este adevărată. Dar este atunci adevărat că relaţiilor erotice şi de afaceri, celor familiale şi profesionale, relaţiilor cu soţia, preocupaţa, fiul, concurentul, prietenul sau pîrîtul li se pot aplica *aceleaşi* precepte ale vreunei etici unice din lume? Să fie atît de neimportant pentru cerinţele etice din politică faptul că aceasta lucrează cu un instrument foarte specific: puterea, în spatele căreia stă *constrîngerea*? Nu ne este clar că ideologii bolşevismului şi

spartachismului[35], tocmai pentru că aplică acest mijloc al politicii, ajung la *exact aceleaşi* rezultate ca un oarecare dictator militar? Prin ce altceva decît prin persoana deţinătorului puterii şi prin diletantismul acestuia se deosebeşte dominaţia sfaturilor muncitoreşti şi soldăţeşti de cea a oricărui deţinător al puterii din vechiul regim? Şi prin ce se deosebeşte polemica majorităţii susţinătorilor aşa-zişi etici noi cu adversarii pe care-i critică, de cea a oricărui alt demagog? Prin intenţia nobilă! se va spune. Foarte bine. Dar de mijloace este vorba aici. De noblețea intenţiilor lor ultime sînt la fel de convinşi subiectiv şi adversarii lor. „Cine pune mîna pe sabie, de sabie va pieri", şi totuşi lupta este pretutindeni luptă. Aşadar: etica predicii de pe munte? Predica de pe munte – respectiv: etica absolută a evangheliei – este ceva mult mai serios decît îşi închipuie cei cărora le place să citeze aceste precepte. Cu ele nu e de glumit. Valabilitatea lor este ca cea a legii cauzalităţii din ştiinţă, despre care s-a spus că: nu este o trăsură pe care o opreşti cînd vrei ca să te urci în ea sau să cobori din ea, după cum îţi place. Dimpotrivă: totul *ori* nimic, tocmai acesta este spiritul lor, dacă nu vrem să le banalizăm. Aşa, de pildă, parabola tînărului bogat: „el plecă trist, pentru că avea multe averi". Preceptul evanghelic este unic şi irevocabil: dă tot ce ai, dar absolut tot. Politicianul va spune: o pretenţie socialmente lipsită de sens, atîta timp cît nu este impusă tuturor. Aşadar: impozite, taxe, confiscări, într-un cuvînt: constrîngeri şi reglementări împotriva tuturor. Dar preceptul etic nu se referă *deloc* la aşa ceva şi tocmai aici stă esenţialul. Sau: „întoarce şi obrazul celălalt!". Evident, fără să-l întrebi pe agresor cum de şi-a permis să lovească. O etică a lipsei de demnitate, dar nu şi pentru un sfînt. Asta este: trebuie să fii un sfînt în toate, cel puţin ca intenţie, să trăieşti ca Iisus şi apostolii, ca Sfîntul Francisc şi alţii de seama lui şi abia *atunci* are sens etica aceasta şi devine expresia unei demnităţi. *Altfel nu*. Căci dacă etica iubirii universale spune: „să nu răspunzi răului cu forţa", în cazul politicianului e valabil preceptul invers: să răspunzi cu forţă răului, altfel eşti *răspunzător* pentru extinderea lui. Cel care vrea să trăiască după etica evangheliei, să se abţină de la greve – căci ele înseamnă constrîngere – şi să se înscrie în sindicatele galbene[36]. Şi să nu vorbească în nici un caz de „revoluţie". Căci acea etică nu-l va învăţa, de bună seamă, că războiul civil al fi singurul război drept. Pacifistul care vrea într-adevăr să trăiască după evanghelie, va renega sau va arunca armele, aşa cum s-a recomandat în Germania, ca îndatorire etică, pentru a pune capăt războiului şi războaielor, în genere. Politicianul va spune: singurul mijloc sigur de a discredita *definitiv* războiul, ar fi o pace

35 spartachism – mişcare radical socialistă apărută în 1917 în Germania, sub conducerea lui Karl Liebknecht şi a Rozei Luxemburg, embrion al viitorului partid comunist german (n. trad.)

36 sindicatele galbene – sindicate care acţionează prin mijloace revendicative paşnice (n. trad.)

status-quo. Atunci popoarele s-ar întreba: la ce a fost bun războiul? El ar fi redus la absurd, ceea ce acum nu e posibil. Căci pentru învingători – cel puţin pentru o parte din ei – el a rentat din punct de vedere politic. Şi răspunderea revine acelui comportament care ne-a făcut imposibilă orice rezistenţă. Iar acum, după ce perioada epuizării va trece, *pacea va fi discreditată şi nu războiul*: un alt rezultat al eticii absolute, despre care tocmai am vorbit.

În fine: datoria de a spune adevărul. Ea este fără drept de apel pentru etica absolută. Aşadar, s-a spus: publicarea tuturor documentelor, mai ales a celor compromiţătoare pentru propria ţară şi pe baza acestei publicări unilaterale, recunoaşterea vinovăţiei, unilateral, fără condiţii, fără a ţine seama de consecinţe. Politicianul va găsi că în felul acesta se ajunge nu la o promovare a adevărului, ci la declanşarea unor pasiuni şi a unor abuzuri care, în mod sigur, vor face situaţia şi mai obscură; va spune că numai o limpezire generală, făcută metodic, de oameni imparţiali, poate da roade, căci orice alt demers poate avea, pentru naţiunea ce procedează astfel, urmări ce nu se vor putea contracara timp de multe decenii. Dar problema „urmărilor", etica absolută nici nu şi-o pune.

Aici se află punctul decisiv. Trebuie să ne devină clar faptul că toate activităţile etic orientate pot fi puse sub semnul a două precepte fundamental diferite din punct de vedere etic şi, indiscutabil, contrare: ele pot fi orientate după o „etică a convingerilor" sau după o „etică a responsabilităţii". Nu vrem să spunem că o etică a convingerilor implică lipsa responsabilităţii sau că etica responsabilităţii e tot una cu lipsa convingerilor. Nu este vorba de aşa ceva. Dar există un profund contrast între a acţiona după preceptul eticii convingerilor – în sens religios: „creştinul face binele şi lasă succesul în seama lui Dumnezeu" – şi a acţiona după preceptul eticii responsabilităţii, avînd, deci, răspunderea *urmărilor* (previzibile) ale faptelor tale. Oricît de convingător i-aţi explica unui sindicalist, fervent partizan al eticii convingerilor, că urmările faptelor sale vor fi o creştere a şanselor reacţiunii, o mai mare oprimare a clasei sale, o înăbuşire a revoltei lor, nu-l veţi impresiona deloc. Dacă urmările unei acţiuni rezultate din cele mai pure convingeri ale sale sînt rele, el consideră că vinovat nu este făptaşul, ci lumea poartă răspunderea, prostia altora sau Dumnezeu însuşi, care a făcut lumea cum a făcut-o. Cel ce profesează etica responsabilităţii ţine seama de toate defectele curente ale oamenilor, el nici nu are dreptul – cum a spus foarte bine Fichte – să-i considere pe oameni buni şi perfecţi şi nu se simte îndreptăţit să-i facă pe alţii răspunzători de urmările propriilor sale fapte, atîta vreme cît le-ar fi putut prevedea. El va spune: aceste urmări trebuie puse pe seama faptelor mele. Adeptul eticii convingerilor se simte „responsabil" doar pentru un singur lucru: ca flacăra convingerilor pure,

bunăoară flacăra protestului împotriva nedreptăţilor sociale, să nu se stingă. Să o aţiţe mereu este principalul scop al acţiunilor sale complet iraţionale, judecate prin prisma unui posibil succes, fapte ce nu pot avea şi nu trebuie să aibă decît o valoare exemplară.

Dar încă nu am epuizat problema. Nici o etică din lume nu poate pierde din vedere faptul că atingerea unor ţeluri „bune" este condiţionată adeseori de folosirea unor mijloace îndoielnice sau cel puţin periculoase din punct de vedere moral, precum şi de posibilitatea sau chiar probabilitatea unor efecte secundare negative. Şi nici o etică din lume nu poate spune cînd şi în ce măsură scopul corect din punct de vedere moral „scuză" mijloacele periculoase sau efectele secundare.

În politică, principalul mijloc este constrîngerea. Şi cît de mare poate fi, din punct de vedere etic, tensiunea dintre mijloace şi scop, puteţi deduce din faptul că, după cum se ştie, socialiştii revoluţionari (orientarea Zimmerwald) erau, încă din timpul războiului, de principiul pregnant formulat pe vremea aceea: „Dacă avem de ales între cîţiva ani de război şi apoi revoluţie sau pace acum şi nici o revoluţie, atunci alegem negreşit cîţiva ani de război!" La întrebarea: „Ce ne poate aduce această revoluţie?", orice socialist cu studii ştiinţifice ar fi răspuns că nu poate fi vorba de o trecere la o economie socialistă în spiritul ei, ci că s-ar constitui doar o nouă economie burgheză, care ar exclude toate elementele feudale şi dinastice. Pentru acest rezultat modest, aşadar, „cîţiva ani de război"! Trebuie spus că, de bună seamă, în acest caz, fie şi sub imperiul celor mai profunde convingeri socialiste, s-ar putea renunţa la un scop a cărui atingere presupune atari mijloace. În cazul bolşevicilor şi spartachiştilor, lucrurile stau exact la fel şi este, firește, cît se poate de ridicol ca „politicienii forţei" din vechiul regim – oricît de justificată ar fi *condamnarea* ţelurilor lor – să fie repudiaţi moral de aceştia pentru simplul fapt că au folosit aceleaşi mijloace.

În acest punct, al problemei mijloacelor ce sînt scuzate datorită scopului, orice etică a convingerilor pare să eşueze. Într-adevăr, nu-i rămîne, logic vorbind, decît o singură posibilitate: să repudieze *toate* acţiunile care recurg la mijloace periculoase din punct de vedere moral. Logic vorbind. În lumea faptelor însă, constatăm mereu că eticianul convingerilor îşi schimbă brusc atitudinea. Bunăoară, tocmai cei care îţi predicau „să răspunzi cu iubire forţei", în momentul următor cer să se facă uz de forţă, de forţa *ultimă*, care ar duce, chipurile, la lichidarea oricărei utilizări a forţei, exact aşa cum procedau ofiţerii noştri: înainte de fiecare ofensivă le spuneau soldaţilor că asta e ultima ofensivă, că ea va aduce victoria şi pe urmă pacea. Eticianul convingerilor nu suportă iraţionalitatea etică a lumii. El este un „raţionalist" al eticii acosmice. Vă aduceţi, desigur, aminte, cei care-l cunoaşteţi pe Dostoievski, de scena cu

marele inchizitor, unde această problemă este foarte bine pusă. E imposibil să aduci la numitor comun o etică a convingerii cu o etică a responsabilităţii sau să *decretezi* pe baza vreunei etici, care mijloc e justificat de care scop, dacă *vrei* să faci concesii acestui principiu, bineînţeles.

Colegul meu F.W.Forster, pe care eu, personal, îl apreciez pentru autenticitatea incontestabilă a convingerilor sale, dar pe care îl repudiez irevocabil ca om politic, crede că a depăşit, în cartea sa, această dificultate, prin simpla tează că binele nu poate duce decît la bine şi răul numai la rău. Atunci, într-adevăr, toată această problematică nici nu ar mai exista. Dar este totuşi uluitor ca, la 2500 de ani după Upanişade, o astfel de teză să mai poată vedea lumina zilei. Nu numai întregul curs al istoriei universale, dar şi o examinare, făcută fără reticenţe, a experienţei cotidiene spune tocmai contrarul. Toate religiile pămîntului au pornit de la acest lucru. Străvechea problemă a Theodiceei este tocmai asta: cum se face că o forţă prezentată ca fiind atotputernică şi bună a putut creea totuşi o lume atît de iraţională, o lume a suferinţei nemeritate, a nedreptăţii nepedepsite şi a prostiei incorijibile. Fie forţa aceasta nu este atotputernică, fie nu este bună, fie viaţa este guvernată de cu totul alte legi ale echităţii şi pedepsei, de legi pe care nu le-am înţeles încă metafizic sau care vor scăpa veşnic înţelegerii noastre. Această problemă a experienţei iraţionalităţii lumii a fost forţa motrice a apariţiei şi dezvoltării tuturor religiilor. Învăţătura indiană a karmei, dualismul persan, păcatul originar, predestinarea şi „deus absconditus" s-au născut toate din această experienţă. Chiar creştinii primitivi ştiau foarte bine că lumea e guvernată de diavol şi că cel care se angajează în politică, cel care lucrează cu instrumente ca puterea şi constrîngerea, intră în cîrdăşie cu forţele diabolice şi că în activitatea sa nu este valabil principiul simplu că din bine rezultă numai bine şi din rău numai rău, ci de cele mai multe ori este valabil contrarul. Cine nu înţelege acest lucru, este, într-adevăr, un infantil în politică.

Etica religioasă – dat fiind că trăim în rînduieli ale vieţii diferite, supuse la legi diferite unele de altele – a găsit soluţii diferite acestei situaţii. Politeismul elen aducea jertfe Afroditei, ca şi Herei, lui Dionissos, ca şi lui Apollo şi ştia bine că, nu arareori, ei se ceartă. În rînduiala hindusă, fiecare ocupaţie era obiectul unei reglementări etice specifice, numite dharma, şi era separată pentru totdeauna de celelalte ocupaţii prin sistemul castelor, sistem ierarhic strict, din care nu se putea scăpa decît prin reîncarnare într-o altă viaţă. Ocupaţiile erau plasate astfel la distanţe diferite de valorile religioase supreme. Aşa a fost posibilă construirea cîte unei dharma adecvate legilor specifice fiecărei ocupaţii, fiecărei caste, de la asceţi şi brahmani pînă la pungaşi şi tîrfe. Războinicii şi politicienii îşi aveau, desigur, dharma lor. Integrarea răz-

boiului în totalitatea rînduielilor vieţii o găsiţi realizată în Bhagavadgîtâ, în convorbirea dintre Khrishna şi Arduna. „Fă ceea ce este necesar", fă, adică „lucrul" obiectiv necesar din punctul de vedere al războiului, datoria prescrisă de dharma castei războinicilor şi de regulile ei. Şi un atare precept nu prejudicia, conform acestei credinţe, mîntuirea religioasă, ci dimpotrivă, o servea. Moartea eroică îi asigura războinicului indian un loc în cerul lui Indra, după cum germanului îi era asigurat locul în Walhalla. Nirvana însă ar fi refuzat-o, după cum germanul ar fi refuzat paradisul creştin cu corurile sale de îngeri. Această specializare a permis eticii indiene să trateze politica, respectînd, neabătut şi exclusiv, legile sale specifice. Ea a dus, astfel, la o extremă perfecţiune, această artă regală. Într-adevăr, „machiavelismul" radical, în sensul popular al cuvîntului, este expus, în literatura clasică indiană, în Kautaliya Arthasastra (operă apărută cu mult înainte de Cristos, poate în epoca Chandragupta) şi faţă de ea, *Principele* lui Machiavelli este o biată naivitate. În cadrul eticii catolice – de care, de altfel, profesorul Förster este foarte legat – „consilia evangelica" prezintă, după cum se ştie, o tehnică specială pentru cei înzestraţi cu harisma vieţii sfinte. Acolo, alături de călugăr, căruia nu-i este permis să verse sînge sau să umble după cîştiguri, apar şi cavalerul pios, şi cetăţeanul pios, care au voie să facă aceste lucruri. Diferenţierea eticii şi integrarea sa organică în învăţăturile sfinte este aici mai puţin consecventă decît în India. Conform premizelor credinţei creştine, nici nu putea fi altfel. Corupţia lumii prin păcatul originar a permis totuşi, relativ uşor, includerea instrumentelor constrîngerii în etică, în vederea pedepsirii păcatelor şi stîrpirii ereziilor, ce puneau sufletele în pericol. Dar preceptele predicii de pe munte, cu caracterul lor acosmic, de tipul eticii convingerilor, şi dreptul natural religios bazat pe ele, cu pretenţiile sale de principiu absolut şi-au păstrat forţa revoluţionară şi au intrat în joc în aproape toate perioadele de răsturnări sociale, cu teribila lor putere elementară. Ele au creat în special secte radical-pacifiste, dintre care una a făcut, în Pennsylvania, experienţa înfiinţării unui stat ce interzicea recurgerea la violenţă, experienţă care s-a dovedit a fi tragică, întrucît quakerii[37], atunci cînd a izbucnit războiul de independenţă, nu şi-au putut apăra, cu arma în mînă, idealurile. În schimb, protestantismul normal a legitimat necondiţionat statul, adică: instrumentul constrîngerii – şi în special statul autorităţii publice legitime –, ca instituţie divină. Responsabilitatea etică pentru război n-a fost lăsată de Luther în seama indivizilor, ci transferată asupra autorităţii publice, pe care nu era nici un păcat să o asculţi în toate chestiunile, cu excepţia celor religioase. Calvinismul, la rîndul lui, a cunoscut,

37 quakers – membri „societăţii prietenilor", sectă religioasă pacifistă fondată de George Fox, în secolul al XVII-lea (n. trad.)

din principiu, mijloacele constrîngerii în răspîndirea credinţei, adică războiul religios, care pentru Islam a fost de la început un element vital. Este clar deci că *nu* necredinţa modernă născută din cultul renascentist al eroilor a fost cea care a pus problema eticii politice. Toate religiile s-au luptat cu această problemă, cu mai mult sau mai puţin succes şi, ţinînd seama de cele spuse, nici nu putea fi altfel. Instrumentul specific al *constrîngerii legitime*, aflat ca atare în mîinile grupărilor umane este ceea ce determină particularităţile tuturor problemelor etice ale politicii.

Cel care ia acest instrument în mînă, în orice scop l-ar folosi – şi toţi politicienii fac acest lucru –, este expus consecinţelor sale specifice. Şi într-o măsură deosebit de mare le este expus cel care luptă pentru o credinţă, fie religioasă, fie revoluţionară. Să luăm cu curaj drept exemplu: prezentul. Cel care vrea să instaureze în lume dreptatea absolută cu forţa, are nevoie de aderenţi, de un aparat uman. Membrilor acestui aparat, trebuie să le ofere perspectiva recompenselor interioare şi exterioare necesare – răsplata cerească sau pămînteas-că –, altfel aparatul nu funcţionează. Recompensele lăuntrice, în condiţiile luptei de clasă moderne, sînt satisfacerea urii şi a setei de răzbunare, în primul rînd a resentimentului şi a nevoii pseudoetice de a avea dreptate, a nevoii de a-i calomnia şi a-i declara eretici pe adversari. Iar recompensele exterioare sînt aventura, victoria, prada, puterea şi profiturile materiale.

Conducătorul, în succesul său, este în întregime dependent de funcţionarea acestui aparat. El este aşadar dependent de motivaţiile aderenţilor săi şi nu de ale sale proprii, şi pînă la urmă de posibilitatea ca aderenţii săi – garda roşie, poliţia secretă, agitatorii de care are nevoie – să-şi capete *consiant* recompensele. Ceea ce obţine în aceste condiţii, nu depinde aşadar de el, ci îi este prescris de motivaţiile aderenţilor săi, motivaţii în mare parte josnice din punct de vedere etic. Acestea pot fi ţinute în frîu numai atîta timp cît cel puţin o parte a tovarăşilor lui – în nici un caz majoritatea, aşa ceva nu s-a pomenit pe pămînt – sînt însufleţiţi de o credinţă cinstită în el şi în cauza sa. Dar nu numai că această credinţă, chiar dacă e subiectiv cinstită, este, în foarte multe cazuri, doar o „legitimare" a setei de răzbunare, de putere, de pradă şi de profit – în privinţa asta nu ne putem lăsa înşelaţi, deoarece nici interpretarea materialistă a istoriei nu este o trăsură în care te urci cînd vrei şi nu se opreşte în faţa exponenţilor revoluţiei! –, ci, mai cu seamă: tradiţionalul *cotidian* urmează după revoluţia entuziastă, eroul credinţei şi mai ales credinţa însăşi pălesc sau devin – o variantă şi mai frecventă – părţi componente ale frazelor convenţionale proferate de fanfaronii şi tehnicienii politicii. Această evoluţie are loc deosebit de rapid tocmai în cazul luptei pentru o credinţă, căci aceasta este condusă sau inspirată de obicei de *conducători* adevăraţi, profeţi ai revoluţiei. Şi, ca în cazul oricărui aparat condus de

un şef, o condiţie a succesului este acea aplatizare şi mecanizare, acea proletarizare sufletească a aderenţilor, în interesul „disciplinei". De aceea, partizanii luptătorului pentru o credinţă, o dată ajunşi stăpîni, degenerează, de regulă, foarte uşor, într-o tipică pătură de profitori.

Cel care vrea să facă politică, şi mai cu seamă cel care vrea să facă din politică profesia sa, trebuie să fie conştient de aceste paradoxuri etice şi de ceea ce poate deveni el însuşi sub presiunea lor. El intră, o repet, în cîrdăşie cu forţele diabolice care pîndesc orice putere. Marii virtuoşi ai filantropiei şi binelui acosmic, fie că proveneau din Nazareth sau Assisi sau din palatele regale indiene, nu lucrau cu instrumentul politic al constrîngerii, împărăţia lor nu era „a lumii acesteia", şi totuşi au acţionat şi acţionează în această lume, iar personajele povestirilor lui Platon Karataiev[38] şi sfinţii dostoievskieni sînt cele mai reuşite cópii ale lor. Cel care caută mîntuirea sufletului său şi salvarea altor suflete, nu o face pe calea politicii, care are cu totul alte sarcini: sarcini ce nu pot fi duse la bun sfîrşit decît cu mînuirea forţei. Geniul sau demonul politicii este într-o continuă tensiune interioară cu dumnezeul iubirii, inclusiv cu dumnezeul creştin în forma sa exprimată de biserică, tensiune din care poate izbucni oricînd un conflict insuportabil. Acest lucru l-au ştiut oamenii şi pe vremea dominaţiei bisericii. Interdictul papal lovea neîncetat cetatea Florenţei – şi, pe vremea aceea, asta însemna mult mai mult pentru oameni şi sănătatea lor sufletească decît (cum spunea Fichte) „asumarea rece" a judecăţii etice kantiene –, şi totuşi cetăţenii Florenţei se luptau împotriva statului papal. În legătură cu o situaţie de felul acesta, un personaj al lui Machiavelli, într-un pasaj foarte frumos al *Povestirilor florentine* – dacă nu mă înşel – îi laudă pe acei oameni pentru care măreţia cetăţii conta mai mult decît mîntuirea propriului lor suflet.

Dacă în loc de cetate sau „patrie" – cuvinte care acum nu mai au aceeaşi valoare pentru toţi –, veţi spune: „viitorul socialismului" sau „pacea universală", veţi înţelege problema în sensul ei de astăzi. Căci tot ceea ce se obţine prin acţiuni *politice* care recurg la folosirea instrumentelor constrîngerii şi merg pe calea eticii responsabilităţii, periclitează „mîntuirea sufletului". Iar ceea ce se obţine cu o pură etică a convingerilor, prin lupta pentru o credinţă, se poate deteriora şi se poate discredita în ochii generaţiilor următoare, căci responsabilitatea pentru *urmări* lipseşte, iar forţele diabolice ce sînt în joc îi rămîn necunoscute celui ce acţionează. Iar aceste forţe sînt implacabile şi produc consecinţe grave, chiar pentru propriul lui suflet, în faţa cărora rămîne complet neajutorat, dacă nu cumva nici nu le vede. „Diavolul e bătrîn", se

38 Platon Karataiev – personaj din *Război şi pace* de Lev Tolstoi, ţăran de origine, purtător al ideilor autorului, care, prin povestirile lui pline de tîlc îl influenţează pe Pierre Bezuhov (n. trad.)

spune. Şi fraza aceasta nu se referă la anii lui, la vîrsta lui, ci spune: „îmbătrîniţi, ca să-l înţelegeţi". N-am fost niciodată de părere că data de pe certificatul de naştere ar putea fi un atu într-o discuţie, dar nici simplul fapt că cineva are 20 de ani, iar eu mai mult de 50, nu cred că este o performanţă în faţa căreia trebuie să rămîn mut de respect. Nu vîrsta contează. Dar contează totuşi obiectivitatea instruită a privirii asupra realităţilor vieţii şi capacitatea de a le suporta şi de a deveni, lăuntric, pe măsura lor.

Într-adevăr, politica se face cu capul, dar, neîndoielnic, nu *numai* cu capul. În această privinţă, eticienii convingerilor au foarte multă dreptate. Dar dacă *trebuie* să acţionezi conform eticii convingerilor sau conform eticii responsabilităţii şi *cînd* să acţionezi conform uneia şi cînd conform celeilalte, în privinţa aceasta, nimănui nu i se pot da indicaţii. Se poate spune doar un singur lucru: dacă acum, în aceste vremuri ale unei agitaţii care, după cum credeţi dvs., nu este „sterilă" – dar agitaţia e departe de a însemna întotdeauna pasiune adevărată! –, dacă acum au început să apară dintr-o dată, ca ciupercile după ploaie, politicieni ai convingerilor care spun că *lumea* e stupidă şi josnică, nu eu; răspunderea pentru urmări nu mă priveşte pe mine, ci pe ceilalţi, pe cei în slujba cărora lucrez şi a căror stupiditate sau josnicie o voi eradica", dacă e aşa, atunci o spun deschis: îmi pun problema *echilibrului interior* care stă în spatele acestei etici a convingerilor şi am impresia că în nouă cazuri din zece am de a face cu nişte fluieră-vînt care nu-şi dau seama ce iau asupra lor şi se îmbată cu senzaţii romantice. Astfel de cazuri nu prea mă interesează din punct de vedere uman şi nu mă impresionează deloc. Este însă extrem de impresionant cînd un om *matur* – indiferent dacă este tînăr sau bătrîn –, care simte într-adevăr, din tot sufletul, responsabilitate pentru urmări şi acţionează conform eticii responsabilităţii, spune la un moment dat: „n-am ce face, acesta sînt", asta e ceva cu adevărat omenesc şi impresionează. Căci *oricare* din noi, dacă nu e lăuntric mort, *poate* ajunge cîndva în această situaţie. Căci etica responsabilităţii şi cea a convingerii nu se exclud reciproc, ci se completează. Doar împreună alcătuiesc omul adevărat, acel om care poate avea „vocaţie politică".

Şi, în sfîrşit, stimat auditoriu, poate mai discutăm o dată despre toate acestea peste *zece ani*. Dacă *atunci*, după cum trebuie din păcate să cred, dintr-o serie de motive, timpul reacţiunii va fi venit peste noi de mult, iar din tot ceea ce, desigur, mulţi dintre dvs. şi, mărturisesc, adeseori şi eu am dorit şi am sperat, nu se va fi împlinit decît o mică parte sau poate chiar nimic sau, cel puţin în aparenţă, o foarte mică parte – acest lucru e foarte probabil şi nu mă deprimă, dar este desigur o povară lăuntrică s-o ştii –, atunci aş dori mult să văd ce s-a ales din toţi aceia dintre dvs. care se simt acum adevăraţi „politicieni ai convin-

gerilor" şi iau parte la gălăgia care se numeşte revoluţie, aş vrea să văd atunci, ce au „devenit" toţi aceştia, lăuntric. Ar fi frumos dacă lucrurile ar sta ca în sonetul 102 al lui Shakespeare:

„Iubirea ne-a-nflorit în primăvară,
Cînd o cîntam cu cîntece de joc
Precum privighetoarea-n prag de vară
Ce tace-apoi, cînd zilele se coc."[39]

Dar lucrurile nu stau aşa. Nu înflorirea verii ne aşteaptă, ci mai întîi o noapte polară cu întunericul şi duritatea ei de gheaţă, şi asta indiferent ce grupare ar învinge acum. Căci unde nu mai e nimic, nu numai împăratul, dar şi proletarii îşi pierd toate drepturile. Cînd această noapte se va destrăma încet-încet, cine va mai trăi dintre toţi cei pentru care primăvara a înflorit acum cu atîta exuberanţă? Şi ce vor fi devenit ei lăuntric? Blazare sau fanfaronadă, o simplă asumare obtuză a lumii şi profesiei sau, a treia şi nu cea mai rară variantă: o evadare mistică din lume a celor dotaţi pentru asta sau – frecvent şi trist – a celor ce se chinuie să urmeze calea aceasta ca pe o modă. În toate aceste cazuri, voi trage concluzia: ei nu au fost pe măsura propriilor lor fapte, ei nu au fost nici pe măsura lumii aşa cum este ea în realitate, în cotidianul ei; ei nu au avut, obiectiv şi faptic, în sensul intim al cuvîntului, acea vocaţie pentru politică în care au crezut. Ar fi făcut mai bine să practice fraternitatea, modest şi simplu, de la om la om, şi în rest să-şi vadă de munca lor de zi cu zi.

Politica înseamnă, alături de pasiune şi intuiţie, şi o tenace şi lentă luptă cu imposibilul. Este foarte adevărat, şi toate experienţele istorici o dovedesc, că nu s-ar fi obţinut posibilul, dacă nu s-ar fi încercat mereu în lume imposibilul. Dar cel care poate face asta, trebuie să fie un conducător şi nu numai un conducător, ci şi – în sensul cel mai propriu al cuvîntului – un erou. Cei care nu sînt şi una şi alta, trebuie să se înarmeze încă de pe acum, cu acea tărie a inimii care provine din înşelarea tuturor speranţelor, căci altfel nu vor fi în stare să realizeze nici măcar ceea ce este astăzi posibil. Numai cel care e sigur că nu se va da bătut dacă lumea, din punctul lui de vedere, se va dovedi prea stupidă sau prea josnică pentru ceea ce vrea el să-i ofere, cel care e sigur că va putea, cu toate acestea, să-i spună: „şi totuşi!", numai acela are „vocaţie" pentru politică.

39 Shakespeare, „Sonete", Editura Dacia 1974. În româneşte de Teodor Boşa.

Editura **Anima** vă oferă cele mai actuale cărţi, cărţi necesare pentru înţelegerea fenomenelor sociale de acum şi de aici, a istoriei româneşti prezente şi trecute, cărţi scrise de cunoscători pentru cunoscători şi necunoscători.

Citiţi **Psihologia mulţimilor** de **Gustave le Bon**, dacă vreţi să aflaţi de la un clasic al psihologiei sociale cum se comportă masele şi grupurile de oameni, cum pot fi manevrate mulţimile şi cum pot fi influenţate adunările parlamentare sau neparlamentare.

Citiţi **De la cultul puterii la puterea oamenilor** de **V. Gozman şi A. Etkind**, dacă vreţi să înţelegeţi în ce constă psihologia inoculată oamenilor de totalitarism şi care sînt căile de scăpare din marasmul acestei psihologii.

Citiţi **Sufletul neamului nostru** de **Constantin Rădulescu-Motru**, dacă vreţi să aflaţi cum *nu* s-a schimbat peisajul uman din partea locului în ultimele şapte decenii.

Citiţi **Trei discursuri** ţinute de **Iuliu Maniu** în Parlamentul de la Budapesta şi veţi afla care era soarta românilor din Transilvania la începutul acestui secol şi cu cîtă demnitate au ştiut ei să lupte pentru o soartă mai bună.

Citiţi romanul **Siberia dus-întors, 73 de ruble** de **Elena Siupiur** şi veţi cunoaşte tragedia de acum 50 de ani a Basarabiei, aşa cum a fost ea trăită de generaţia bunicilor noştri.

Citiţi nuvelele lui **Mihail Bulgakov: Ouăle fatale** şi **Demoniada**, ilustrate de maestrul Marcel Chirnoagă, dacă vreţi să vă amuzaţi cu imaginea grotescă a comunismului incipient din Moscova anilor '20.

Citiţi **Basarabia prin vocile ei**, o mărturie a basarabenilor despre Basarabia trecută, prezentă şi viitoare, o serie de interviuri realizate de Elena Siupiur, din care răzbate un flux de optimism cald ce se ridică şi ne ridică deasupra celor mai grave situaţii:

Citiţi **În vremurile noastre de anarhie** de **C. Rădulescu Motru**, trei scrieri ale unui psiholog, sociolog şi filozof român, în care sînt adresate „vorbe înţelepte pentru vremuri tulburi " tinerilor şi mai puţin tinerilor săi concetăţeni:

Comandaţi aceste cărţi la Editura Anima, C.P. 34-31, Bucureşti

În curînd veţi putea comanda şi:
Gustave Le Bon: Psihologia revoluţiilor
D. Barbu: Încercare de istorie a bisericii greco-catolice din România
Franziska Baumgarten-Tramer: Democraţie şi caracter